

Sindikalni pokret u Hrvatskoj u razdoblju 1933-1936. s obzirom na politiku KPJ

Drugi dio

Razvoj i karakteristike štrajkaškog pokreta

Polarizacija snaga u sindikalnom pokretu i njegova razdrobljenost u punoj je mjeri došla do izražaja u štrajkaškom pokretu, iako se on razvijao u ovisnosti o unutrašnjoj ekonomskoj i političkoj situaciji. Dok je u toku 1933. i 1934. zbog ekonomske krize, diktature i zbog utjecaja socijalista u sindikalnim organizacijama štrajkaški pokret imao uglavnom defenzivni karakter, tj. svrha mu je bila obrana postojećih plaćevnih i radnih uvjeta, u toku 1935. i 1936. dobiva ofenzivni karakter i obilježje političke borbe, i to ne samo u odnosu na državu i postojeći sistem, nego i među pojedinim sindikalnim organizacijama. To je bio odraz relativnog popuštanja političkog pritiska u vezi s izborima za skupštinu i poslije njih, jenjavanja ekonomske krize, a dakako i jačanja utjecaja komunista u URSSJ-ovim organizacijama. Uz to je i HRS organizirao niz štrajkova s namjerom da suzbije utjecaj komunista na radnike.

Velika ekonomska kriza, koja je u svijetu započela 1929, u Jugoslaviji i Hrvatskoj nastupila je u toku 1931, kulminirala je u 1932—1933, a njezine posljedice osjećaju se i u toku 1934. i kasnije.¹⁵⁹ Kako je zbog krize porasla nezaposlenost, postalo je neobično važno zadržati posao i po cijenu niskih nadnica. Sindikalne organizacije u kojima su glavnu riječ imali socijalisti nisu bile zainteresirane za odlučno rješenje radničkih pitanja. Zbog svega toga je osnovno obilježje štrajkova u to vrijeme obrana već stečenih pozicija, mali broj štrajkaša, kratkoća štrajkova — i to uglavnom u zanatskim radionicama. Ipak su štrajkove i u toku 1933. na području Hrvatske uglavnom organizirale podružnice onih saveza u kojima su komunisti uspjeli već dotada steći određene pozicije. U Hrvatskoj je 1933. bilo organizirano devet štrajkova, sa oko 1000 radnika. Od toga je pet štrajkova bilo u Zagrebu, i to četiri u organizaciji Saveza šivačko-odjevnih radnika, a jedan je organizirala podružnica Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika.¹⁶⁰

¹⁵⁹ Usp. M. Mirković, *Ekonomska struktura*, n. dj., i S. Dimitrijević, n. dj.

¹⁶⁰ B. Janjatić, *Kronologija štrajkaškog pokreta u Hrvatskoj 1933—1935*, rukopis u IHRPH. U tom kronološkom pregledu štrajkova iznesen je datum štrajka, oznaka poduzeća i mjesta, broj štrajkaša, naziv sindikalne organizacije koja je vodila štrajk, kao i najvažniji podaci o uzrocima i posljedicama štrajka. Taj je pregled izrađen na temelju relativno opširne izvorne građe: radničke štampe (*Radničke novine*, *Radnički glasnik*, *Pregled* — koji su izlazili u Zagrebu, i list *Radnik* — koji je izlazio u Splitu;

Kako je već rečeno, u tim su savezima komunisti i njihovi pristalice uspjeli osvojiti jake pozicije. To su bili štrajkovi krojačkih radnika u zanatskim radionicama »Lord«, »Präger«, »Delač« i »Drucker« i postolarskih radnika u radionici Bele Zelinkovića.¹⁶¹ Te su godine u Splitu u organizaciji Općeg radničkog saveza štrajkali mesarsko-kobasičarski radnici, a u Vukovaru stolarski radnici u radionici »Flacker« pod vodstvom Saveza drvodjelaca. Te su štrajkove organizirali komunisti, koji su u to vrijeme djelovali u ORS-u na području Dalmacije, a i u Savezu drvodjelaca.¹⁶²

U Sušaku su te godine Jugoslovenski nacionalni radnički sindikati povelu u štrajk oko 700 lučkih radnika, ali su u tome inzistirali na brzom sporazumu s upravom luke, i tako je štrajk završio obećanjem da će se urediti radni odnosi.¹⁶³

Rudari u rudniku Ladanje Donje te su godine štrajkali zbog neisplaćenih nadnica. Vratili su se na posao kad im je obećano isplaćivanje. Za ovaj posljednji štrajk nema podataka koja ga je sindikalna organizacija vodila i je li uopće bilo rudara organiziranih u sindikat.¹⁶⁴

Ti su štrajkovi povedeni iz ekonomskih razloga, a radnici su tražili uglavnom održavanje plaća na prijašnjem nivou i reguliranje radnih odnosa. To je značilo za zanatske radnike isplaćivanje nadnica za prekovremeni rad, na što je poslodavce obvezivao zakon, a za rudare redovitu isplatu zarada.

U toku 1934. štrajkaški pokret polako počinje dobivati obilježja ofenzivnog pokreta. To su pokazali štrajkovi solidarnosti i traženje povećanja nadnica na osnovu sklapanja kolektivnih ugovora. Te godine počinju štrajkati i industrijski radnici, pa tako taj pokret dobiva na masovnosti. Osim toga, u nekim štrajkovima radnike pomažu seljaci okolnih sela. Takvi izrazi solidarnosti seljaka s radnicima karakteristični su i za ranije i za kasnije razdoblje. To je bio rezultat socijalne strukture radnika, jer seljaci pomažu radnike koji su vezani za selo.

U 1934. bilo je na području Hrvatske 40 štrajkova sa oko 7000 štrajkaša.¹⁶⁵ Štrajkaški je pokret najviše zahvatio Zagreb, a štrajkali su i

---

ilegalni organi KPJ — *Proleter; Srp i čekić*); od štampanih izvora upotrijebljeni su: Izvještaj Inspekcije rada i parnih kotlova Kraljevine Jugoslavije o njihovom poslovanju u 1933. i 1934. g., Beograd, 1935, 28—33, Izvještaj Inspekcija rada Kraljevine Jugoslavije o njihovom poslovanju u 1935, Beograd 1937, 17—44. Također je uzeta u obzir i arhivska građa, i to uglavnom iz fonda Radničke komore u Zagrebu. Pored toga upotrijebljeni su i neki drugi dokumenti — iz fonda Kominternu, iz fonda Štrajkovi, iz fonda Politička situacija. Upotrijebljena je i memoarska građa. Svi se ti fondovi nalaze u IHRPH. Navedena je i literatura o štrajkovima za koje postoji. Zbog svega toga neće se za svaki pojedini štrajk navoditi svi izvori koji su navedeni u kronologiji, nego samo osnovni. U toku 1933. na području Jugoslavije bilo je 40 štrajkova (*Proleter*, 4/1935 i Pregled istorije SKJ, n. dj., 184).

¹⁶¹ IHRPH, Radnička komora, 1933, br. 5671, 6427, 6636, 8042; *Radničke novine*, 3. XI 1933.

¹⁶² *Radnički glasnik*, 14. X 1933, i *Radničke novine*, 20. X 1933.

¹⁶³ IHRPH, Radnička komora 1933, fasc. 5501—5600 i fond Štrajkovi V—1933.

¹⁶⁴ IHRPH, Izvještaji sreskih načelnstava, Izvještaj sreskog načelnika u Ivancu od 7. VIII 1933.

¹⁶⁵ Vidi bilj. 160. Za područje Jugoslavije podaci su o štrajkaškom pokretu različiti. U *Komunističkom internacionalu* (Komunističkij internacional), 16/1936, navodi se da je te godine bilo 75 štrajkova sa oko 33.000 učesnika. U Pregledu istorije SKJ na

radnici u Oroslavju, Ivancu, Zajezdi, Novigradu, Čakovcu, Bjelovaru, Osijeku, Vukovaru, Sr. Čakovcima, Okučanima, Vinkovcima, Gornjim Podgracima, Karlovcu, Mrkoplju, Sušaku, Šibeniku, u okolici Splita, Dubrovniku i Širitovcima (blizu Drniša). Najviše su štrajkali tekstilni radnici, i to uglavnom u tvornicama, a zatim kožarci, drvodjelci, rudari, građevinci, metalci i drugi. To upućuje i na neodrživo stanje nadnica u tim strukama. Od sindikalnih organizacija najviše se u pripremanju i rukovođenju štrajkova angažirao URSSJ, odnosno njegovi savezi za pojedine struke (u tome je prednjačio Savez šivačko-odjevnih radnika). ORS i JNRS pokrenuli su također nekoliko štrajkova: ORS uglavnom na području Dalmacije a JNRS u Zagrebu.¹⁶⁶

U čisto ekonomskim štrajkovima radnički zahtjevi bili su usmjereni na zaštitu postojećih nadnica, koje su poslodavci smanjivali, na redovito isplaćivanje zarada, na reguliranje radnog vremena, a ponekad i na potpisivanje kolektivnih ugovora. Takvi su štrajkovi vođeni i u industriji i u zanatstvu. Takvi su npr. bili: jednodnevni štrajk u »Tvornici za pamučnu industriju d. d.« (»Hermann Pollack«) u Zagrebu u kojem je sudjelovalo 547 radnika, štrajk radnica u industriji rukavica »Osmo« također u Zagrebu, štrajk 27 obučarskih radnika u Šibeniku, štrajk u tvornici pokućstva »R. Kaiser« u Osijeku, štrajk poljoprivrednih radnika u Sr. Čakovcima (jedini štrajk poljoprivrednih radnika te godine u Hrvatskoj), štrajk radnika parne pilane »Narodne šumske industrije« u Okučanima, u kome je sudjelovalo 296 radnika, štrajk 250 tekstilnih radnika u »Ivančici« u Oroslavju, štrajk rudara u Ivancu itd.¹⁶⁷

Štrajkove solidarnosti radnici su započinjali zbog otpuštanja nekih radnika, ili zbog štrajka jednog dijela radnika iz istog poduzeća. Takav je bio štrajk u »Zagorskoj tvornici vunениh tkanina«, koji je trajao jedan

---

str. 185 iznosi se broj od 65 štrajkova bez broja štrajkaša, a u Izveštaju Inspekcije rada, Beograd 1935, na str. 28—33 donose se podaci o štrajkaškom pokretu i kaže se da je u toku 1934. bilo 35 štrajkova. Taj je podatak bez sumnje netačan, a došlo je do njega zbog toga što su u tom Izveštaju uglavnom evidentirani štrajkovi u kojima je intervenirala Inspekcija rada.

¹⁶⁶ USSORJ je vodio devet štrajkova, i to u tvornici »Hahn i Nettel«, radionici Gunsberg u Zagrebu, u »Zagorskoj tvornici vunениh tkanina d. d.« (triput), »Ivančici d. d.« (dvaput) u Oroslavju, u tvornici čarapa »Brača Graner« u Čakovcu i u radionici tvrtke »Stolin« u Vukovaru (*Radničke novine*, 19. I, 2. II, 16. II, 30. III, 25. V, 18. VII 1934, i IHRPH Radnička komora 1934, fasc. 6300—6400). ORS je rukovodio s pet štrajkova, i to u ugljenokopu »Monte Promina« u Širitovcima (u tom je štrajku došlo do sukoba s URSSJ-ovim savezom rudara, koji je želio primat u vođenju štrajka, pa je to, uz ubistvo jednog od rukovodilaca štrajka, rezultiralo njegovim neuspjehom), štrajkom obalnih radnika, štrajkom zanatskih radnika i štrajkom u trgovinama u Dubrovniku, štrajkom radnika u cementnim tvornicama u okolici Splita (IHRPH, Radnička komora 1934, fasc. 9500—9555, KI/214, *Proleter* 1/1935, januar, *Radnički glasnik*, 2. XI i 13. XI 1934, Izveštaj Inspekcija rada). JNRS je vodio dva štrajka tekstilaca u Zagrebu, oba u tvornici »Hermann Pollack«. Ti su štrajkovi bili bez uspjeha. U jednom je tek na intervenciju USSORJ-a i Radničke komore uspjele održati stanje prije štrajka, tj. isplaćivanje 7-dnevne zarade, a drugi je propao, jer je policija imala izvršiti istragu o krivici jednog preuzimača robe, koji je pretjerano globio radnike, a to je i bio uzrok štrajku (Izveštaj Inspekcija rada).

¹⁶⁷ *Radničke novine*, 2. II, 16. II, 18. V, 25. V 1934; IHRPH, Radnička komora 1934, fasc. 7300—7400, 8000—8100, 10700—10800 i Radnička komora 1935, fasc. 5400—5500; Izveštaj Inspekcija rada.

dan (22. I—23. I 1934), a organizirala ga je podružnica Saveza šivačko-odjevnih radnika zbog otpuštanja jednog radnika s posla. U štrajku je sudjelovalo 265 radnika, a završio je primanjem otpuštenog radnika ponovo na posao.¹⁶⁸ Drugi takav štrajk organiziran je u tvornici čarapa i tekstilne robe »Braća Graner« u Čakovcu kad je uprava tvornice otpustila 30 radnika zbog toga što su se učlanili u Savez šivača. U isto vrijeme uprava je snizila i akordnu tarifu i nije isplaćivala prekovremeni rad, ali je neposredni povod štrajku 900 radnika bilo upravo otpuštanje onih 30 radnika. Na žalost, nema podataka o tome kako je štrajk završen i koliko je trajao.¹⁶⁹ Isto su tako u znak solidarnosti stupili u štrajk željezničari u Gornjim Podgracima kod tvrtke »Našička d. d.« zbog štrajka pilanskih radnika u istom poduzeću, koji su tražili kolektivni ugovor. Željezničari su svoje radne i plaćevne odnose već prije bili regulirali kolektivnim ugovorom. Sada su se priključili 450-orici radnika, koje je vodio Savez drvodjelaca; u tom su savezu bili aktivni komunisti. Štrajk je završio potpisivanjem kolektivnog ugovora i za drvodjelce, čemu su bez sumnje pridonijeli i željezničari svojim sudjelovanjem. U tom su štrajku pomoć štrajkašima dali seljaci okolnih sela, pa se tako u njemu očitovala i radničko-seljačka solidarnost.¹⁷⁰

Pilanski radnici na pilani »Grgurić« u Mrkoplju stupili su u štrajk 28. XI 1934. zbog toga što je vlasnik otpustio radnike organizirane u Savezu drvodjelaca. Nakon pregovora otpušteni su ponovo primljeni na posao. Iako je u tom štrajku sudjelovalo tek 28 radnika, oni su svojim odlučnim stavom onemogućili namjere poslodavca.¹⁷¹

Ofenzivni štrajkovi u toku 1934. bili su oni u kojima su radnici postavljali zahtjeve za sklapanje kolektivnih ugovora, i to s organizacijom, a ne samo s radničkim povjerenicima, što su poslodavci nastojali provesti jer bi tako lakše mogli diktirati svoje uvjete. S takvim su ciljem započeli štrajk radnici u tkaonici i predionici »Zagorske tvornice vunениh tkanina« u Oroslavju. Radnički povjerenici tražili su pregovore da bi se regulirale plaće. Uprava je, međutim, odbila svaku mogućnost sporazuma, i nakon toga je došlo do štrajka koji je trajao od 8. V—15. V 1934. U toku štrajka dao je sreski načelnik uhapsiti 16 radnika, a štrajk je proglasio djelom tajnih elemenata. Na intervenciju Radničke komore

¹⁶⁸ Izveštaj Inspekcija rada; *Radničke novine*, 16. II 1934. Ovdje treba upozoriti na knjigu »Tekstilci Jugoslavije«, Zagreb 1966, u kojoj se, između ostalog, donose podaci o štrajkovima tekstilaca u Hrvatskoj i u periodu 1933—1936. (str. 137—235) radi populariziranja historije borbi tekstilnih radnika. Osim nekritičke obrade izvornog materijala, što je došlo do izražaja u golemim citatima gotovo bez ikakva komentara, o štrajkaškom pokretu iznesen je i niz netačnih podataka, od vremena trajanja pojedinog štrajka do opisa djelovanja sindikalnih organizacija koje su ih pokretale. Do toga je došlo odatle što autoru nije bila poznata sva složenost sindikalnog i radničkog pokreta. Npr., »žuti« sindikat je jedanput ORS, a drugi put JNRS. Taj se termin u sindikalnoj praksi upotrebljavao u prvom redu za poslodavačke sindikate, a pokatkad i za sindikate koji su radili više u interesu poslodavaca nego radnika. Zbog toga se izraz »žuti« mora upotrebljavati uz objašnjenje, a do njega se može doći tek onda kad se poznađe djelovanje sindikalnih organizacija i njihovi međusobni odnosi.

¹⁶⁹ IHRPH, Radnička komora 1934, fasc. 6300—6400.

¹⁷⁰ *Radničke novine*, 11. I, 25. I i 8. II 1935; *Pregled*, 22. I 1935.

¹⁷¹ IHRPH, Radnička komora 1934, fasc. 11200—11300, Izveštaj A. Kunčića Radničkoj komori od 6. XII 1934, Okružnica USSORJ-a od 16. V 1934.

iz Zagreba uhapšeni radnici su oslobođeni. Poslije toga su radnici na skupštini 15. V 1934. formulirali svoje zahtjeve za povišenje nadnica i za sklapanje kolektivnog ugovora sa Savezom šivača. Tada je, istog dana, sklopljen sporazum s upravom tvornice po kojem su povišene nadnice, a zaključeno je da će Savez šivača izraditi kolektivni ugovor i dati ga upravi tvornice. Štrajkašima ove tvornice priključili su se 14. V 1934. radnici tekstilne tvornice »Ivančica«, jer je uprava »Ivančice« namjeravala da ih kao štrajkolomce stavi na raspolaganje »Zagorskoj tvornici vunениh tkanina«. Oni dotada nisu bili organizirani u Savezu šivača. Tako je u isto vrijeme u Oroslavju štrajkalo 590 radnika, i to 380 iz »Zagorske tvornice vunениh tkanina« i 210 iz »Ivančice«. Rezultati štrajka u »Ivančici« bili su jednaki kao i za radnike u »Zagorskoj tvornici vunениh tkanina«. Iz Zagreba je kao predstavnik Saveza šivača došao Drago Marušić, tada član PK KPJ za Hrvatsku, i to istog dana kad je započeo štrajk u »Ivančici«. Tako je štrajkašima došao u pomoć iskusni organizator i rukovodilac, pa je i on pridonio ispunjavanju radničkih zahtjeva. Uspjeh Saveza šivača bio je i u tome što su uspjeli za organizaciju pridobiti dotada neorganizirane radnike, pa čak one koji su više-manje regrutirani sa sela, o čemu govori i ovaj odlomak iz okružnice Saveza šivača upućene svim podružnicama 16. V 1934: »Posljednja borba tekstilnih radnika u Oroslavju koja je trajala 7 dana i završena s punim materijalnim i moralnim uspjehom za štrajkaše stvorila je preduslove za još snažniji polet i podizanje naše organizacije u Oroslavju bez obzira na to što su svi ti radnici regrutovani sa sela.«¹⁷² Tako su u štrajkaškim akcijama komunisti iz URSSJ-ovih saveza ispunjavali zadatke koje im je Partija odredila, a to je bilo pokretanje radničkih borbi i privlačenje neorganiziranih u sindikate.¹⁷³

Sa sličnim ciljevima pošli su u štrajk i obalski radnici u Gruškoj luci u Dubrovniku. Taj je štrajk organizirala podružnica ORS-a u Dubrovniku, u kojoj su komunisti imali jakog utjecaja, a glavni zahtjevi 600 lučkih radnika bili su da se povećaju nadnice, da se reguliraju kolektivnim ugovorom i da poslodavci priznaju organizaciju. Štrajk je počeo 3. IX i trajao je desetak dana. Za to vrijeme stao je čitav promet ne samo u luci nego i na željezničkoj stanici. Bila je organizirana štrajkaška kuhinja, koju su pomagali i okolni seljaci i sitni trgovci iz grada — pekari i drugi. Poslodavci su pokušali razbiti solidarnost među radnicima nastojeći neke od njih pridobiti raznim obećanjima, ali im to nije uspjelo. Štrajkaši su postigli sporazum kojim su bile regulirane plaće, radno vrijeme, akordni rad i pitanje otkaza. Premda nije postignut kolektivni

¹⁷² IHRPH, Radnička komora 1934, br. 4492, 4561 i USSORJ 1934; *Radničke novine*, 25. V 1934; Izveštaj Inspekcija rada.

¹⁷³ U URSSJ-ovim savezima bili su organizirani po strukama industrijski i zanatski radnici te privatni namještenci. Do prevage komunista u URSSJ-u u tim su organizacijama bili u većini organizirani kvalificirani radnici. Pod utjecajem komunista koji su, nastojeći da stvore široku bazu u sindikalnom pokretu, propagirali uclanjivanje svih neorganiziranih radnika, u te organizacije ulaze u većem broju i nekvalificirani radnici, što se odrazilo i u brojanom jačanju URSSJ-a. Nekvalificirani su uglavnom sezonski radnici (šumski, poljoprivredni), a također i radnici koji su zbog industrijskih potreba bili priučeni na neke poslove, npr. radnici u tekstilnoj industriji.

ugovor, taj je sporazum značio uspjeh, jer su njime radnicima povećane plaće i regulirani radni uvjeti.¹⁷⁴

Jedan od najznačajnijih štrajkova te godine u Hrvatskoj po broju učesnika bio je štrajk oko 2000 radnika cementnih tvornica u okolici Splita (Solín, Sv. Kajo, Majdan i Sućurac). Radnici su putem ORS-a, na inicijativu Komunističke partije, zatražili potpisivanje kolektivnog ugovora i nacrt tog ugovora predali upravi tvornice na razmatranje. Kako uprava nije reagirala na postavljeni zahtjev, a nisu uspjele ni intervencije Inspekcije rada i Radničke komore, rukovodioci ORS-a za te tvornice (a to su bili komunisti) odlučili su da se započne štrajk 5. X 1934. Na znak sirene iz tvornice »Majdan« prestao je rad i u drugim tvornicama. Odmah su intervenirali žandari nastojeći da otkriju organizatore štrajka, i čuvajući tvornice. Štrajkaši su ipak formirali svoje straže i tako spriječili pokušaj poslodavaca da u tvornice uvedu štrajkolomce. Predstavnici Radničke komore nastojali su da se smijeni štrajkaški odbor, pa da tako oni preuzmu vođenje štrajka. To je bilo zbog toga što su štrajkom rukovodili komunisti, a predstavnici te komore nastojali su po svaku cijenu omesti njihovo djelovanje. Ta akcija nije uspjela jer se radnici nisu htjeli odreći štrajkaškog odbora koji su sami izabrali. Kad je 9. X 1934. ubijen kralj Aleksandar, štrajk je proglašen ilegalnim. Policija i žandarmerija počela je hapsiti štrajkaše. Tada je uhapšeno oko 200 radnika, među kojima su bili organizatori štrajka i radnički povjerenici. Nakon toga su se radnici počeli vraćati na posao, i tako je zapravo štrajk ugušen silom.¹⁷⁵ Ipak je donio rezultate: ojačale su pozicije KP među radnicima i porasla je svijest o potrebi sindikalne organiziranosti. Osim toga, ta je ekonomska akcija prerasla u političku jer su se u borbi protiv utjecaja komunista na radnike angažirale policija i žandarmerija.

Iako, dakle, štrajkaški pokret u toku 1933. i 1934. ima obrambeni karakter, ipak u nekim slučajevima u njemu dolazi i do političke borbe. U tome su na području sjeverne Hrvatske prednjačili URSSJ-ovi savezi, a na teritoriju Dalmacije Opći radnički savez. U URSSJ-u su u to vrijeme, kako je već rečeno, komunisti počeli zauzimati neka mjesta u višim forumima, a u ORS-u su na području Dalmacije također bili vrlo aktivni, pa su tako mogli organizirati štrajkaški pokret u smislu osnovnih zadataka koje je pred njih postavila KP. Dakako da je ta aktivnost išla odozdo, iz tvornica i radionica, ali su je komunisti usmjeravali. Međutim, u to je vrijeme broj sindikalno organiziranih, a to vrijedi i za kasnije razdoblje, neusporedivo manji od broja učesnika u štrajkovima. Sindikalne organizacije uspjele su u štrajkovima okupiti mnogo više radnika nego što ih je bilo učlanjenih, i to ne samo obrtničkih nego i

¹⁷⁴ *Radnički glasnik*, 15. IX, 29. IX 1934; *Proleter*, 1/1935; M. K. Znali smo da je komunista, *Dubrovački vjesnik*, 30. IV 1958.

¹⁷⁵ IHRPH, Radnička komora 1934, fasc. 10800—10900, Zapisnik sjednice Upravnog odbora Radničke komore Split od 11. XI 1934; *Radnički glasnik* 2. XI, 13. XI 1934; *Proleter* 1/1935, i 2—3/1935; D. Gizdić, Oktobarska akcija 1934. u Solinskom bazenu, Četrdeset godina, n. dj., knj. 2 187—189; D. Gizdić, Dalmacija 1941, n. dj. 63; J. Kalušić, Dvadesetpetgodišnjica velikog štrajka u solinskom bazenu cementa industrije Rad, 3. X 1959; Štrajkom je rukovodio Josip Poduic, tada član Pokrajinskog komiteta KPJ za Dalmaciju. (IHRPH, Izjava V. Jelaske, 73.)

industrijskih. U štrajkovima je raslo povjerenje radnika u sindikalnu organizaciju i njihova svijest o potrebi te organizacije. Iako svi štrajkovi nisu imali uspjeha, ipak su u njima sindikalne organizacije, pa prema tome i radnici, stjecali iskustva za daljnju borbu. Uzroci neuspjeha pojedinih štrajkova bili su i u njihovoj nedovoljnoj organiziranosti, a dakako i u otporu poslodavaca i vlasti.

U toku 1935. i 1936. štrajkaški pokret, kako je već rečeno, dobiva ofenzivni karakter i obilježja političke borbe, iako i u tom razdoblju većina štrajkaških akcija počinje iz ekonomskih razloga. Radnici odlučnije zahtijevaju povećanje nadnica i reguliranje radnih odnosa putem sindikalnih organizacija, a to znači da traže potpisivanje kolektivnih ugovora i zakonom zagwarantirana prava kao što su slobodno biranje radničkih povjerenika, sloboda organiziranja, proslava 1. maja, bune se protiv nehumanog postupka pojedinih poslovođa, itd. Ponekad pokreću i štrajkove sa posve političkim obilježjem — zbog hapšenja pojedinih sindikalnih funkcionera.

U toku štrajkova radnici se suprotstavljaju štrajkolomcima organiziranjem štrajkaških straža, a u nekim slučajevima i zauzimaju tvornice. Često je intervenirala i policija: da zaštiti štrajkolomce ili da spriječi radnike da zauzmu tvornicu. Štrajkovi su i dalje jačali solidarnost seljaka s radnicima.

U tom periodu dolaze jače do izražaja upravo u štrajkaškom pokretu različite orijentacije pojedinih saveza, pa to rezultira i političkom borbom između njih, u prvom redu između URSSJ-ovih saveza i HRS-a u toku 1936. Komunistička je partija nastojala da provede akciono jedinstvo radnika i u štrajkovima, i to joj je u nekim slučajevima i uspjelo. Glavna prepreka akcionom jedinstvu bilo je vodstvo HRS-a koje je organiziralo štrajkolomce, sklapalo ugovore s poslodavcima bez znanja radnika, kažnjavalo radnike učlanjene u HRS koji su se izjašnjavali za jedinstvo. To je vodstvo često pokretalo i štrajkove, u namjeri da se ukinu ugovori koje su u ime radnika sklopili URSSJ-ovi savezi i druge sindikalne organizacije, ili se uključivalo u štrajkove u kojima i nije bilo radnika organiziranih u HRS-u.

Bujanje štrajkaškog pokreta u toku 1935. i 1936. prisililo je i predstavnike vlasti da o tome povedu više računa. Na tome su se angažirali Odjeljenje za socijalnu politiku — Inspekcija rada, i predstavnici vlasti — policija i žandarmerija. Oni su priznali da štrajkove opravdavaju vrlo nepovoljne ekonomske prilike radnika, ali su u štrajkaškom pokretu s pravom pronalazili političke motive, i to ih je sililo na akciju. U jednom dopisu VI Odjeljenja Kraljevske banske uprave Savske banovine — Socijalne politike i narodnog zdravlja od 11. V 1936, upućenom Odsjeku za državnu zaštitu u Zagrebu, ističe se da je ekonomski položaj radnika nepovoljan, ali da »pokreti radnika nisu zapravo akcije socijalnog karaktera, već prelaze na čisto politički teren, u dosta slučajeva su ovi pokreti opravdani, ali vrlo često izazvani u svrhu, da u pojedinom industrijskom centru ili preduzeću pokažu brojnu snagu pojedine organizacije, ali u svakom slučaju uspijevaju da vještom agitacijom oneraspoloženo radništvo pridobijaju za komunističku ideologiju«. Zbog toga se u dopisu pozivaju na svoj prijedlog od 10. IX 1935, u kojem se tražilo da se poslodavci prisile »da svoje radništvo primjerno plaćaju«,

a također i da se zabrani »svako samovlasno stupanje u štrajk prije negoli se pokuša mirno rješenje svih spornih pitanja«. ¹⁷⁶ U tom se prijedlogu tražilo i stvaranje arbitražnih komisija za rješavanje sporova, a bilo je predviđeno i uvođenje komesara u radničke komore i sve sindikalne organizacije. Zbog toga su se intervencije Inspekcije rada u štrajkovima svodile na smirivanje situacije, a inspektori rada često su stajali na strani poslodavaca. ¹⁷⁷

Policiji su po pravilu bili prijavljeni svi štrajkovi i ona ih je u posebnim izvještajima evidentirala, a to je činila i žandarmerija. ¹⁷⁸ S tim je u vezi Nikola Volović, policijski pristav, izradio referat o suzbijanju komunizma u sindikatima. ¹⁷⁹ Policija je ne samo na osnovu štrajkova i drugih sindikalnih akcija nego i na osnovu nekih provala i iz različitih ilegalnih brošura na koje je nailazila prilikom hapšenja komunista i njihovih simpatizera zaključivala o osnovnim tendencijama komunista u radu u sindikatima. To se vidilo u različitim povjerljivim okružnicama i u spomenutom referatu. ¹⁸⁰ U njemu je istaknuto: »Borbe radnika za poboljšanje nadnica i uslova rada valja pomagati u opravdanim slučajevima, a to je gotovo uvek. Time će policijska vlast steći simpatije radničkih masa i rad će biti olakšan. Razume se, da će vlast uvek raditi na otkrivanju ćelija i da će moći u tom pravcu iskoristiti i vodstvo organizacije, a donekle i svesne članove organizacije. Policijska vlast treba

¹⁷⁶ Slične su postavke iznesene i u dopisu Inspekcije rada od 14. V 1936. upućenom Ministarstvu socijalne politike i narodnog zdravlja u Beogradu, u dopisu VI odjeljenja (Socijalna politika i narodno zdravlje) od 27. VI 1936. upućenom Odsjeku za državnu zaštitu, u okružnici Odjeljenja za državnu zaštitu Banske uprave Savske banovine od 2. XII 1936. upućenoj sreskim načelstvima, predstojništvima gradske policije, komesarima pogranične policije i komandi Savskog žandarmerijskog puka u Zagrebu. (Svi se dokumenti nalaze u IHRPH, fond Štrajkovi V-I-B 1936.)

¹⁷⁷ Tako je npr. bilo u štrajku radnika tvornice glinenog crijepa i opeke u Karlovcu u lipnju 1935, kad je inspektor rada Viličić napao rad Saveza građevinara koji je vodio taj štrajk (IHRPH, Radnička komora 1935, br. 6191); zatim u štrajku radnika iz kožno-kovčezarskih radionica u Zagrebu u svibnju 1935. (IHRPH, Radnička komora 1935, br. 6431), u štrajku šumskih radnika u šumi Garjevici u studenom i prosincu 1935. (IHRPH, Radnička komora 1935, fasc. 9400—9500), u štrajku radnika u »Tivaru« 1936. u travnju i svibnju (IHRPH, USTORJ 1936, podružnica Varaždin) itd.

¹⁷⁸ Izvještaje o štrajkovima donosila je policija i žandarmerija ili u okviru redovitih mjesečnih izvještaja ili posebno. (IHRPH, Fond Politička situacija, Izvještaji sreskih načelstava, gradske policije, Savskog žandarmerijskog puka.)

¹⁷⁹ Taj je referat Nikola Volović, kasnije sekretar kabineta bana u Zagrebu, podnio 24. VII 1936. u Beogradu. U referatu se ističe da su tendencije komunista u sindikatima ove: »1) Ulaženje u sve sindikate 2) Osvajanje i pretvaranje sindikata u organe klasne borbe 3) Pod svaku cenu sprečavanje da fašistički sindikati postanu masovne organizacije 4) Osiguranje revolucionarnog pravca rada u sindikatima 5) Organiziranje štrajkova preko sindikata 6) Sve radničke masovne pokrete preneti putem sindikata sa ekonomskog polja na političko«. (AH, Poseban dosje spisa N. Volovića).

¹⁸⁰ Vidi bilj. 175. Takvu povjerljivu okružnicu uputio je Odeljak za državnu zaštitu upravi policije u Zagrebu, sreskim načelstvima, predstojništvima gradske policije, komesaru pogranične policije, komandantu savskog žandarmerijskog puka u Zagrebu 6. VII 1936. Pov. II D. Z. br. 19804/36. sa sadržajem o osnovnim namjerama komunista na provođenju štrajkova. Sličan je sadržaj imala okružnica, od 23. VII 1936. Pov. II D. Z. 21345/36 istog odjeljenja upućena na prije spomenute adrese s oznakom predmeta: »Položaj i zadaća sindikalnog pokreta u Jugoslaviji, komunistički materijal kod Marić Ivana, mehaničara u Beču«. Ovi se dokumenti nalaze u IHRPH, fond Štrajkovi III V, i fond Sindikati, 1936. III.

da radničke poslove sa poslodavcima rešava najhitnije.« Da bi se spriječio rad sindikata u komunističkom duhu, policija »mora raditi u svima, ali se u nekim prilikama može opredeliti, da jedan sindikat naročito pomaže, jer je on najzgodniji. Kada će to biti ovisi o prilikama, ali se tu mora primetiti, da takav rad mora biti obazriv, da se ne bi odbili i drugi sindikati, koji stoje na antikomunističkom stanovištu.« U referatu se predlaže da u Hrvatskoj taj sindikat na koji će se policija najviše osloniti bude HRS, ali da »postupak i odnos vlasti prema HRS-u uvelike zavisi o političkom odnosu današnjeg režima prema politici Dra Mačeka«. ¹⁸¹ Iako ova posljednja ocjena može značiti samo mišljenje toga policijskog činovnika, ona upućuje, kad se uzmu u obzir i ostale ocjene inspekcije rada i policije, na to da su se organi vlasti, nastojeći suzbiti razvoj sindikalnog i štrajkaškog pokreta u komunističkom duhu, opredjeljivali za poboljšanje položaja radnika, ali i za potpomaganje sindikalnih organizacija koje su stajale na izrazito antikomunističkim pozicijama. S takvim računom oni su ujedno svjesno pridonosili rascjepkanosti i neslozi među sindikalnim organizacijama. Policija je, osim toga, svojim angažiranjem u štrajkovima uvijek nastupala protiv štrajkaških straža i štrajkaških odbora kad je bilo očito da je riječ o nekoj komunističkoj akciji, odnosno akciji koju su provodili URSSJ-ovi savezi.

U toku 1935. u Hrvatskoj je bilo 106 štrajkova s oko 20.000 štrajkaša i to uglavnom u industriji. I te je godine najviše štrajkova izbio u Zagrebu, a štrajkali su i radnici u Oroslavju, Ladanju Donjem, Varaždinu, Poznanovcu, Bedekovčini, Ivancu, Sisku, Karlovcu, Ozlju, Bijelim Potocima, Saborskom, Delnicama, Sušaku, Crnom Lugu, Selcima na Braču, Šibeniku, Bačinama, Splitu, Vukovaru, Osijeku, Slavonskoj Požegi, Daruvaru, Slavonskom Brodu, Garešničkom Brestovcu, Pakracu, Novoselec Križu, u šumi Jasenaš i šumi Garjevici, u Bjelovaru, u okolici Kutine, Vinkovcima, Andrijevcima, Novoj Gradiški. Po strukama su i te godine najviše štrajkali tekstilci, pa zatim drvodjelci, kožarci, građevinci i metalci. U organiziranju štrajkova i opet su prednjačili savezi u sklopu URSSJ-a, i to prvenstveno Savez šivača i Savez drvodjelaca i kožaraca, a u tim su savezima vodstvo imali komunisti. Opći radnički savez poveo je samo nekoliko štrajkova, a JNRS je u nekim štrajkovima organizirao štrajkolomce. ¹⁸²

Od štrajkova koji su imali ekonomske uzroke, a bili su ofenzivnog karaktera ne samo u ekonomskom nego i u političkom smislu, najznačajniji su štrajkovi u »Tvornici za pamučnu industriju d. d.« (»Hermann Pollack«) u Zagrebu i to jedan 9. I—16. I 1935, a drugi 13. V—27. VI 1935, štrajk u »Zagrebačkoj dioničkoj tvornici papira« i »Jugobates d. d.«, štrajk tekstilnih radnika u »Preslici d. d.« i »Ivančici d. d.« u Oroslavju, štrajk ciglarskih radnika u tvornici opeka »Zagorka d. d.« u Bedekovčini i štrajk u šumi Garjevici kod tvrtke »Našička d. d.« u blizini Novoselec Križa. U svim tim štrajkovima radnici su putem odgo-varajućih URSSJ-ovih saveza tražili bolje plaćevne i radne uvjete, osigurane kolektivnim ugovorom, ali su svi prerasli u političke štrajkove

¹⁸¹ Vidi bilj. 178.

¹⁸² Vidi bilj. 160. Na području Jugoslavije bilo je, prema nepotpunim podacima, 120 štrajkova sa oko 41.000 štrajkaša (Komunistički internacional, 16/1936, 118—119).

jer je dolazilo do sukoba s policijom ili žandarmerijom, ili su radnici štrajkaši demonstriali pred tvornicom i u gradu. Za sve njih je zajedničko i organiziranje štrajkaških straža za čuvanje tvornice ili zbog štrajkolomaca. Svaki od tih štrajkova imao je i svojih specifičnosti.

U štrajkovima tekstilnih radnika u tvornici »Hermann Pollack« u Zagrebu uzroci su bili niske nadnice i pokušaj uprave tvornice da uvede »norma«-sistem, po kojem je racionalizirana proizvodnja, ali na štetu radnika, jer je radnik za istu nadnicu morao raditi na više strojeva. Drugi je štrajk izbio zbog toga što uprava tvornice nije poštivala rezultate štrajka od siječnja, kad su radnici uspjeli preko Saveza šivača da povećaju plaće i da se uvede »norma«-sistem samo u jednom odjeljenju za pokus. Oba štrajka organizirala je zapravo Komunistička partija, odnosno partijska organizacija u tvornici, a Savez šivača bio je samo legalni okvir u kojem su komunisti tvornice i Saveza djelovali. U oba štrajka uprava tvornice je pokušala da dovede štrajkolomce, koje su organizirali JNRS, ali joj to nije uspjelo usprkos zaštiti policije, jer su štrajkaške straže to onemogućile. Za prehranu štrajkaša i njihovih porodica organizirana je i štrajkaška kuhinja, koju su pomagali seljaci iz okolnih sela, a solidarizirali su se i ostali tekstilni radnici Zagreba. U vrijeme drugog štrajka (6. VI 1935) radnici su uputili deputaciju banu, a pred banskim dvorima sakupilo se nekoliko stotina štrajkaša. Nakon neuspjeha deputacije došlo je do demonstracija u Ilici. Demonstranti su se poslije intervencije policije razišli po okolnim ulicama. U tvornici je tada bilo uposleno 850 radnika, i oni su nakon ta dva štrajka znatno poboljšali svoj materijalni i radni položaj.¹⁸³ Pored ovog čisto sindikalnog uspjeha, radnici tvornice »Hermann Pollack« izrazili su svojim nastupanjem u demonstracijama, uz podršku ostalih zagrebačkih radnika, i nezadovoljstvo režimom, pa je po tome taj štrajk prerastao u političku akciju radnika.

Slične je tendencije i rezultate imao štrajk u »Zagrebačkoj dioničkoj tvornici papira« i tvornici papirnatih vrećica »Jugobates d. d.«, koji je trajao više od dva mjeseca, 15. VII—24. IX 1935. Radnici u tim tvornicama uputili su zahtjev za kolektivni ugovor putem Saveza metalaca, a podružnica tog saveza u Zagrebu, kako je već rečeno, bila je u rukama komunista. Izabran je štrajkaški odbor i formirane štrajkaške straže, koje su došle u otvoren sukob sa štrajkolomcima. Uprava tvornice pokušala je na prevaru uvesti štrajkolomce skupljene uglavnom izvan Zagreba; dovezla ih je u tri autobusa (5. VIII 1935), govoreći da su to građevinski radnici koji treba da izvedu neke građevinske radove u tvornici. Iako su štrajkolomci imali zaštitu policije, štrajkaške straže i ostali štrajkaši onemogućili su njihov ulazak u tvornicu, uvjeravajući neupućene da su to štrajkolomci, a s upornima i s policijom došlo je i do fizičkog razračunavanja. Za cijelo vrijeme štrajka radila je štrajkaška

¹⁸³ IHRPH, Radnička komora 1935, fasc. 800—1000, Izvještaj A. Kunčića Radničkoj komori od 24. I 1935. i fasc. 3900—4000, Zapisnik sjednice Radničke komore od 8. III 1935, fasc. 4500—4600, br. 4587, fasc. 4800—4900, fasc. 5500—5600 br. 5533, fasc. 4100—4200, Dopis Jugoslovenskih nacionalnih radničkih sindikata od 11. VI 1935, i fasc. 8400—8500, Zapisnik sjednice administrativnog pododbora od 23. VIII 1935; *Proleter*, 2—3/1935, 7—8/1935; *Pregled*, 22. I, 15. II, 5. VI, 20. VI 1935; *Radničke novine*, 11. I, 18. I, 7. VI, 14. VI, 21. VI, 5. VII 1935. I. Božićević, Dva štrajka tekstilaca, Beograd 1952.

kuhinja koja je prehranjivala štrajkaše i njihove porodice. I tu je došla do izražaja solidarnost seljaka iz okolnih sela a i drugih zagrebačkih radnika. U štrajku je sudjelovalo 260 radnika. Nakon dugotrajnih pregovora uprava tvornice je pristala na uređenje radnih i plaćevnih uvjeta.¹⁸⁴ Iako nije sklopljen kolektivni ugovor, ipak je taj štrajk bio plodonosan jer je pokazao solidarnost radnika drugih zagrebačkih tvornica, snagu sindikalne organizacije i odlučnost radnika da na taj način izvojuju svoja prava.

Tekstilci u »Preslici« i »Ivančici« u Oroslavju gotovo su u isto vrijeme putem Saveza šivača zatražili uređenje radnih i plaćevnih uvjeta kolektivnim ugovorom. U »Preslici« je štrajk započeo 16. VII i trajao je do 17. VIII 1935, a u »Ivančici« od 19. VII do 24. VII iste godine. Kako je u »Preslici« bilo zaposlenih 750 radnika, a u »Ivančici« oko 250, u Oroslavju je istodobno štrajkalo 1000 radnika, a obećali su im suradnju u slučaju potrebe i radnici »Zagorske tvornice vunelih tkanina« iz Oroslavja, štrajkaši ciglarski radnici iz Bedekovčine i tekstilci iz Zagreba. U ime Saveza šivača došao je iz Zagreba D. Marušić, a u ime Radničke komore Vjekoslav Kranjec, i oni su zajedno s predstavnikom Saveza šivača u Oroslavju Ivanom Breberom i radničkim povjerenicima počeli pregovore s upravama tvornica. S upravom »Ivančice« došlo je brzo do sporazuma i štrajk je završen povišicom nadnica za 5—17,5%. Uprava »Preslice« odugovlačila je pregovore s namjerom da radnike iscrpi, ali je na kraju ipak morala potpisati kolektivni ugovor, i to sa Savezom šivača, i pristati na povišenje nadnica u svim odjeljenjima tvornice za 5—12%. Za radnike »Preslice« kolektivni ugovor bio je veliki uspjeh, jer su u toj tvornici materijalni i radni uvjeti bili vrlo nepovoljni, a direktor tvornice šikanirao je radnike na različite načine. U ta dva štrajka nije bilo štrajkolomaca, pa je i to dokaz njihove dobre organizacije. Javna solidarnost ostalih radnika, i to ne samo iz Oroslavja, dala je tim štrajkovima i elemente političke borbe; to se još očitije pokazalo na skupštinama štrajkaša, na kojima je obično sudjelovalo sveukupno radništvo Oroslavja.¹⁸⁵

Ciglarski radnici u tvornici opeka »Zagorka d. d.« u Bedekovčini također su započeli štrajk sa zahtjevom za sklapanje kolektivnog ugovora kojim bi se povećale njihove nadnice. U štrajku, koji je trajao od 13. VII do 5. IX 1935, sudjelovalo je 300 radnika, a vodio ih je Savez građevinskih radnika. Bile su organizirane i štrajkaške straže koje su

¹⁸⁴ IHRPH, Radnička komora 1935, br. 8124, fasc. 8200—8300, Izvještaj E. Fleischera Radničkoj komori od 13. VIII 1935, fasc. 8400—8500, Zapisnik sjednice administrativnog odbora Radničke komore od 23. VIII 1935, fasc. 8900—9000, Zapisnik XI sjednice administrativnog odbora od 4. X 1935; Izjava M. Vanića; *Proleter*, 7—8/1935; *Pregled*, 18. VII, 16. VIII, 1. IX, 15. IX 1935; *Radničke novine*, 19. VII, 26. VII, 2. VIII, 9. VIII, 16. VIII, 23. VIII, 30. VIII, 7. IX, 13. IX, 20. IX, 28. IX. 1935. O štrajkovima metalaca u Hrvatskoj u to doba vidi i knjigu »Metalci Jugoslavije«, Zagreb 1967. (str. 253—284). Za tu knjigu vrijedi isto što i za »Tekstilce Jugoslavije«, s tim što u njoj ipak nema toliko faktografskih grešaka.

¹⁸⁵ U isto vrijeme kad i ti štrajkovi, u »Zagorskoj tvornici vunelih tkanina« vodio se tarifni pokret koji je završio kolektivnim ugovorom. IHRPH, Radnička komora 1935, fasc. 6300—6400, Izvještaj Vj. Kranjca od 31. VII 1935; br. 6697, fasc. 6700—6800, Izvještaj Vj. Kranjca od 8. VIII 1935. i fasc. 6900—7000; *Proleter*, 7—8/1935; *Pregled*, 1. VIII, 16. VIII i 1. IX 1935; *Radničke novine*, 26. VII, 2. VIII, 16. VIII, 23. VIII 1935.

došle u sukob sa žandarima kad su u tvornicu pokušali uvesti štrajkolomce pozivajući se na odluku uprave tvornice koja je, istog dana kad je štrajk započeo, otpustila sve radnike s obrazloženjem da su samovoljno napustili posao. Iako je tada, zbog malih narudžbi koje je tvornica imala, primljeno natrag u posao s povišenom plaćom samo 30 radnika, a za ostale je predviđen posao za iduću godinu i kolektivni ugovor, štrajk je imao politički uspjeh jer je ojačao utjecaj Saveza građevinara među radnicima, a i njegove pozicije u odnosu na poslodavce.¹⁸⁶

Oko 900 šumskih radnika u šumi Garjevici blizu Novoselec Križa uspjelo je štrajkom pod vodstvom Saveza drvodjelaca (25. XI—14. XII 1935) izmijeniti svoje vrlo nepovoljne nadnice i radno vrijeme. To je bio prvi štrajk šumskih radnika na teritoriju zagrebačke Radničke komore za 15 godina. Izaslanici Saveza drvodjelaca iz Zagreba bili su S. Šalamon i A. Žaja — komunisti. Uprava »Našičke d. d.« nastojala je na sve moguće načine razbiti štrajk, pa je na silu pokušala uvesti u šumu lokomotivu sa štrajkolomcima. Intervenirali su i žandari. Ali radnici su se suprotstavili i uprava je odustala. Nakon štrajka povišene su nadnice za 10—50%/o.¹⁸⁷ Taj je štrajk pokazao da sindikalna organizacija može uvući u borbu i one radnike koji dotada nisu bili organizirani. U tome i jest uspjeh nastojanja komunista da okupe radnike svih struka, pa i neorganizirane. Tako su bili okupljeni sezonski radnici i organizirana njihova borba. Rezultat takvog načina rada pokazao se iste godine kad su radnici u šumi Jasenaš, manipulaciji »Našičke d. d.« putem Saveza drvodjelaca postavili zahtjev za kolektivni ugovor jednak kao u šumi Garjevici. U toj je šumi bilo zaposleno oko 300 radnika, a štrajk se proširio i na radnike u Bastaji. Međutim, zbog završene sječe šume taj je štrajk doveo tek do minimalnog povećanja nadnica. Trajao je od 28. XII 1935. do 18. I 1936.¹⁸⁸

I Opći radnički savez poveo je te godine neke štrajkove koji su imali ofenzivni karakter, jer su radnici tražili povišenje nadnica i kolektivni ugovor. Međutim, ORS je pri tom insistirao isključivo na ekonomskom poboljšanju. Takvi su bili štrajkovi pilanskih radnika u pogonu »Našičke d. d.« u Andrijevcima (30. VII—18. VIII) i u »Našičkoj d. d. pilani i tvornici tanina« u Novoselec Križu (9. IX—19. IX 1935), štrajk u kudjeljari »Speiser« u Orlovnjaku blizu Osijeka (30. VIII—3. IX 1935) i štrajk pilanskih radnika u poduzeću »Nihag d. d.« u Garešničkom Brestovcu (31. X—4. XI 1935). Potpuno su uspjeli štrajk pilanskih radnika u »Našičkoj d. d. pilani i tvornici tanina« u Novoselec Križu, u kojem je sudjelovalo 400 radnika, i štrajk u Garešničkom Bre-

¹⁸⁶ IHRPH, Radnička komora 1935, fasc. 7400—7500, Izvještaj Vj. Kranjca od 7. IX 1935. i fasc. 8900—9000. Izvještaj Ivana Čajka od 23. VII i 23. VIII 1935. U izvještaju od 23. VIII 1935. Čajko piše: »Stanje je ovdje u Bedekovčini mirno, jedino je žandarm poderao jednom štrajkašu kaput sa bajunetom radi toga, što nije pustio jednog nadglednika u tvornicu«; *Proleter*, 7—8/1935; *Pregled*, 1. VIII, 15. IX 1935; *Radnik*, Split, 28. IX 1935; *Radničke novine*, 19. VII, 16. VIII, 7. IX, 13. IX 1935.

¹⁸⁷ IHRPH, Radnička komora 1935, fasc. 9400—9500, Izvještaj Vj. Kranjca od 30. XI 1935. i br. 10082, br. 10535, U izvještaju Vj. Kranjec piše: »Ogorčenje radnika je toliko, da bi na najmanju provokaciju sa strane poduzeća (u koliko bi se isto htjelo poslužiti štrajkbreherima) moglo doći do otvorenog sukoba i krvi.« Usprkos tome uprava je pokušala uvesti štrajkolomce, ali bez uspjeha; *Radničke novine*, 29. XI, 6. XII, 20. XII 1935.

¹⁸⁸ IHRPH, Radnička komora 1936, br. 23, br. 231 i br. 3039.

stovcu, u kojem je sudjelovalo oko 360 radnika. Štrajk 286 radnika u Andrijevcima završio je djelomičnim uspjehom, a u Orlovnjaku je zaključeno da će radni red za 107 radnika izraditi poslodavac s radničkim povjerenicima u roku od 21 dana.¹⁸⁹

Posebno značenje imaju štrajkovi koji su u toku 1935. izbili zbog hapšenja sindikalnih funkcionera ili u znak solidarnosti s drugim štrajkašima, jer su dobili obilježje prave političke borbe. Prvi takav štrajk izbio je 28. I 1935. u Oroslavju kad su štrajkali svi radnici iz tekstilnih tvornica zbog hapšenja radničkih povjerenika iz »Zagorske tvornice vunenih tkanina«. Oko 1600 radnika došlo je pred općinu tražeći da se puste na slobodu uhapšeni radnički povjerenici. U toku te demonstracije žandari su uhapšene pustili na slobodu. Taj masovni štrajk organizirala je podružnica Saveza šivača, a na inicijativu KPJ.¹⁹⁰ Zatim je, također u Oroslavju, 19. II (od 19.30 navečer) do 20. II 1935. organiziran generalni protestni štrajk radnika svih tekstilnih tvornica zbog hapšenja D. Marušića. Radnici su se ujutro 20. II 1935. okupili pred općinom misleći da se tu nalazi uhapšeni Marušić. Međutim, njega je policija već bila odvela u Zagreb. Nakon intervencija predstavnika Saveza šivača, Radničke komore i sreskog načelstva radnici su pristali da nastave s radom 21. II. Poslije podne toga dana u tkaonici »Tvornice za pamučnu industriju d. d.« (»Hermann Pollack«) u Zagrebu izbio je štrajk zbog hapšenja D. Marušića.¹⁹¹ Na zahtjev uprave tvornice odmah je intervenirala policija i uhapsila oko 100 radnika. I taj je štrajk organizirala podružnica Saveza šivača na inicijativu KPJ.¹⁹²

Prema tome, jedino je prvi štrajk u Oroslavju imao praktičnog uspjeha. Ali su oba štrajka tekstilaca u Oroslavju, upravo zbog masovnosti radnika u njima, dobila izuzetno političko značenje, a pokazali su i odlučnost radnika da se bore za svoja prava. Ti su štrajkovi ujedno bili i politički uspjeh KP koja je bila njihov glavni inicijator. Štrajk u »Tvor-

¹⁸⁹ *Radnički glasnik*, 24. VIII, 7. IX, 28. IX i 16. XI 1935.

¹⁹⁰ IHRPH, Radnička komora 1935, br. 1106 i br. 1123, Izvještaj A. Kunčića. Radnički su povjerenici uhapšeni zbog toga što su žandari kod jednog radnika našli neke knjige u izdanju Binoze, koje su bile proglašene komunističkima. Te su radničke povjerenike uhapsili u tvornici, a Vdović Janka, funkcionera u podružnici Saveza šivača, okovanog su odveli od kuće u općinu na saslušanje. Dalje se u izvještaju A. Kunčića kaže: »Kad su radnici vidjeli da su njihovi drugovi uhapšeni, iako nisu znali uzroke, obustavili su korporativno posao najprije u Zagorskoj tvornici vunenih tkanina, zatim kod Preslice i najzad kod Ivančice. Kako se to desilo nešto prije izmjene druge smjene rada, otišlo je pred općinu oko 800 radnika kojima su se priključili i oni iz treće smjene, tako, da je bilo pred općinom oko 1500 radnika, koji su tražili da se imadu pustiti na slobodu njihovi drugovi.« U dopisu Saveza šivača Radničkoj komori od 28. V 1935. kaže se da je pred općinom bilo okupljeno oko 1600 radnika (Radnička komora 1935, fasc. 6600—6700). U zapisniku sjednice upravnog odbora Radničke komore 8. III 1935. iznosi se da je štrajk izbio 31. I 1935; *Proleter*, 2—3/1935.

¹⁹¹ Po Marušića su došli agenti iz Zagreba i uhapsili su ga u trenutku kad je zajedno s A. Kunčićem pregovarao u tvornici »Ivančica«. Marušića su vezanog u lance otpremili u Zagreb prvim vlakom. On je bio uhapšen u vezi s procesom organizatorima Crvene pomoći, a radnici u Oroslavju, ne znajući za to, smatrali su da je zatvoren zbog rada u Oroslavju i u Savezu šivača. IHRPH, Radnička komora, 1935, fasc. 1600—1800, Izvještaj A. Kunčića od 21. II 1935. i fasc. 6600—6700, Dopis SMR J-a Oblasnog sekretarijata Pokrajinskom odboru URSSJ-a od 26. II 1935; *Pregled*, 26. III 1935; AH, Spisi državnog nadodvjetništva, Zagreb, Kns 659-1935/1—3/.

¹⁹² IHRPH, Radnička komora 1935, br. 1923; I. Božičević, Dva štrajka tekstilaca, n. dj., 63.

nici za pamučnu industriju d. d.« (»Hermann Pollack«) nije imao uspjeha zbog brze intervencije policije, pa radnici nisu stigli ni izići na ulicu: ta je akcija ostala unutar tvornice i to samo u jednom odjeljenju. Ipak, bez obzira na neposredne rezultate, ti su štrajkovi pokazali da se i preko sindikalnih organizacija mogu povesti radnici u čisto političke akcije, a došla je do izražaja i sposobnost sindikalnih organizacija u pokretanju radnika.

Slične su političke rezultate imali protestni štrajkovi u Šibeniku, iako su oni obuhvatili mnogo manje radnika. Radnicima u tvornici tjestenina S. Šare u Šibeniku, koji su započeli štrajk 15. X 1935. radi povećanja nadnica i reguliranja radnog vremena, priključili su se 21. XI 1935. gotovo svi šibenski radnici, i to kovači i mehaničari iz 16 radionica, stolarski radnici iz 11 radionica, cipelari i opančari iz 35 radionica, pekari iz 22 radionice, radnici u radionicama uslužnog karaktera, te konobari iz osam ugostiteljskih radnji. U svemu je tada štrajkalo oko 200 radnika. Svi su ti štrajkovi trajali do 23. X 1935. kad su slomljeni zbog toga što »neraspoloženje sve više raste i obuzima čak i građanstvo«.¹⁹³

Značenje je tih štrajkova s političkom tendencijom u tome, što su bili prvi takvog karaktera u Hrvatskoj nakon uvođenja diktature. Time što su obuhvatili gotovo cjelokupno radništvo u Oroslavju i Šibeniku dobili su na udarnoj snazi. Ipak su bili izolirana pojava, zbog općih društveno-političkih uvjeta, pa su bili i relativno lako likvidirani.

U toku 1935. radnici su u mnogo slučajeva štrajkali zbog otpuštanja pojedinih istaknutih radnika ili radničkih povjerenika, zbog nepriznavanja sindikalne organizacije ili u znak protesta zbog nehumanog postupka poslovođa ili direktora. Takav je bio štrajk u tvornici ćilima u Vinkovcima koji je trajao od 24. I do 2. II 1935. U tvornici je bilo zaposleno 37 radnika, a vodio ih je Savez šivača. Do štrajka je došlo kad je poslodavac otpustio radničke povjerenike i neke druge radnike. Taj štrajk nije uspio jer je došlo do likvidacije tvornice.¹⁹⁴ Radnici u tvornici »Ivančica d. d.« u Oroslavju štrajkali su od 4. II do 6. II 1935. jer uprava tvornice nije htjela primiti u posao radnike koje je bila poslala na neplaćeni dopust. Na intervenciju podružnice Saveza šivača sklopljen je sporazum i odlučeno je da se o tome pregovara.¹⁹⁵ U splitskom brodogradilištu 95 radnika je štrajkalo od 11. do 15. II 1935. zbog otpuštanja sedam radnika, ali bez uspjeha.¹⁹⁶ Zbog šikaniranja radnika organiziranih u Savezu šivača u tvornici rubaca »Braća Bureš« došlo je do štrajka od 20. II do 8. III 1935. Radnici su ujedno zatražili i reguliranje radnih i plaćevnih uvjeta. Usprkos intervenciji predstavnika Saveza šivača I. Božičevića i predstavnika Radničke komore u Zagrebu Vj. Kranjca poslodavac nije pristao na radničke zahtjeve. Pojavili su se štrajkolomci, pa je to i uvjetovalo takav stav uprave tvornice. Oko 20

¹⁹³ IHRPH, Radnička komora 1935, fasc. 9200—9300; *Radničke novine*, 1. XI. 1935. (citaj se iz *Radničkih novina*). U Šibeniku su ostali raditi samo živežarski i hotelski radnici.

¹⁹⁴ IHRPH, Radnička komora 1935, fasc. 1200—1400 i 3900—4000.

¹⁹⁵ Isto, fasc. 6600—6700.

¹⁹⁶ Isto, fasc. 1600—1800, br. 1736, fasc. 10500—10600, fasc. 2500—2600.

radnika ostalo je bez posla.¹⁹⁷ U »Tvornici parketa i pilani d. d.« u Karlovcu 27 radnika je jednodnevnim štrajkom postiglo da otpušteni radnički povjerenici budu primljeni u posao.¹⁹⁸ Od 29. III do 3. IV 1935. trajao je štrajk u pilani »Slaveks« u Pakracu zbog otpuštanja 34 organizirana radnika. Vodio ga je Savez drvodjelaca, ali nije uspio jer su se neki radnici sami vratili na posao.¹⁹⁹

Jedan je dan trajao štrajk tekstilnih radnika u tvornici Metz u Zagrebu zbog otpuštanja 10 radnica i radničkog povjerenika koji je za njih intervenirao. Poslodavac nije htio pregovarati s predstavnicima Saveza šivača, u čemu je imao i podršku Inspekcije rada. Ipak je ta radnička borba imala uspjeha jer su u posao primljene sve osim jedne radnice.²⁰⁰ Radnici u konfekciji »Tivar d. d.« u Varaždinu, štrajkom koji je trajao samo jedno poslije podne — 2. IV — postigli su da u posao budu primljena dvojica otpuštenih radnika. »Tivarovi« radnici su bili organizirani u Savezu šivača, a tu su imali presudnu ulogu komunisti.²⁰¹ Štrajkom od 8. IV do 15. IV 1935. radnici u kamenolomu Zaluka u blizini Ozlja izvojevali su svoje pravo na sindikalnu organizaciju. U štrajku je sudjelovalo 70 radnika, koji su bili organizirani u Savezu građevinara.²⁰² Savez šivača organizirao je štrajk i u tvornici odijela »Aboza« u Zagrebu. Do štrajka je došlo zbog sniženja plaća i otpuštanja trojice radnika. Štrajk 70 radnika, koji je trajao od 20. V do 17. VI 1935, završen je sporazumom po kojem su plaće povećane za 5—27%, a otpušteni su primljeni natrag u posao.²⁰³ U Zagrebačkoj tvornici C. D. Gaon dvaput je došlo do štrajka pod vodstvom Saveza šivača zbog namjere poslodavca da zaposli jednog stranog inženjera. U tvornici je bilo zaposleno 380 radnica i radnika. Prvi je štrajk trajao samo dva sata 20. VII 1935, a drugi od 27. VII do 1. VIII 1935, jer su radnice ujedno zatražile i reguliranje radnih i materijalnih uvjeta. Štrajkovi su završeni uspješno.²⁰⁴ Radnici u tvornici luksuznih cipela i remenja »Jugoslavensko Knoch d. d.« u Zagrebu, štrajkom od 14. VIII do 22. VIII 1935, postigli su da budu ponovo primljena trojica otpuštenih radnika i ujedno da se reguliraju radni i plaćevni uvjeti.²⁰⁵ Zbog otpuštanja četiri radnička povjerenika Savez šivača organizirao je protestni štrajk 18. XI 1935. u konfekciji tvornice »Tivar d. d.« u Varaždinu. Poduzeće je obećalo da će ih primiti natrag u posao.²⁰⁶ Krojački radnici u radionici A. Slaveca u Zagrebu povelu su u organizaciji Saveza šivača štrajk zbog toga što ih je poslodavac šikanirao. Utanačenjem se poslodavac obvezao da će pra-

¹⁹⁷ Isto, fasc. 1800—1900 i fasc. 2500—2600; *Pregled*, 26. III 1935.

¹⁹⁸ Štrajk je trajao od 18. III—19. III 1935; IHRPH, Radnička komora 1935, fasc. 3600—3700.

¹⁹⁹ Isto, br. 3301 i br. 4160; Politička situacija 1935, kut. 45; *Radničke novine*, 5. IV 1935. i *Pregled*, 16. IV 1935.

²⁰⁰ Štrajk je trajao od 1. IV do 2. IV 1935; IHRPH, Radnička komora 1935, br. 3388.

²⁰¹ Isto, fasc. 3700—3800; *Proleter*, 5—6/1935.

²⁰² Isto, fasc. 4100—4200.

²⁰³ Isto, br. 5888, br. 6444 i fasc. 8400—8500.

²⁰⁴ Isto, fasc. 6600—6700 i fasc. 8400—8500; *Pregled*, 1. VIII, 16. VIII 1935, *Radničke novine*, 2. VIII 1935; D. Cazi, »Heraus mit ihm!« *Plavi vjesnik* 12. VIII 1959. i »Štrajk u tvornici C. D. Gaon«, Četrdeset godina, n. dj., knj. 2, 194—196.

²⁰⁵ *Radničke novine*, 16. VIII, 23. VIII 1935; *Pregled*, 15. IX 1935; *Radnik*, Split, 28. IX 1935.

²⁰⁶ *Radničke novine*, 29. XI 1935.

vedno raspodjeljivati posao.²⁰⁷ Deset dana je oko 250 radnika u »Tvornici strojeva i lijevaonici željeza« u Osijeku štrajkalo zbog otpuštanja jednog radnika, ali bez uspjeha.²⁰⁸

Iako svi štrajkovi nisu bili uspješni, pokazali su solidarnost radnika i povjerenje u sindikalnu organizaciju: radnici su i po cijenu materijalnih žrtava bili spremni da zahtijevaju svoje pravo na sindikalnu organizaciju i da tako zaštite svoje interese.

U toku 1936. dobio je štrajkaški pokret silan zamah ne samo u Hrvatskoj, gdje je bio najjači, nego i u cijeloj zemlji. Obilježja štrajkova iz 1935. i sada su došla do punog izražaja. Te je godine u Hrvatskoj izbio 241 štrajk, sa oko 40.000 štrajkaša.²⁰⁹ Štrajkali su radnici uglavnom u industriji, ali i u obrtu, i to opet najviše u Zagrebu. Ali i u gotovo svakom mjestu Hrvatske izbio je neki štrajk, pa tako u Oroslavju, Dubovcu, rudniku Sutinsko, rudniku Strahinja, Samoboru, Ladanju Donjem, Kraini, Varaždinu, Bedekovčini, Koprivnici, Sv. Klari, Štefanovcu, Soblincu, Vrbovcu, Lepoglavi, Stubičkim Toplicama, Čakovcu, Hrašćini, Podravskoj Slatini, Konjšćini, Poznanovcu, Kotoribi, Zaboku, Sv. Martinu na Muri, Lekeniku, Turopolju, Karlovcu, Dugoj Resi, Sisku, Capragu, Galdovu, Petrinji, Saborskom, Delnicama, Drežnici, Sušaku, Splitu, Dubrovniku, Crnom Lugu, Josip-Dolu, Pučiću na Braču, u okolici Knina, Srpskim Moravicama, na izgradnji turističkog puta kod Jasenica u velebitskom kanalu, Livoj Dragi kod Čabra, Novom, Rabu, Crikvenici, Krasnu kod Senja, Hreljinu, Vukovaru, Osijeku, Vinkovcima, Virovitici, Andrijevcima, u šumi Vetovačka Rijeka, Đurđenovcu i okolici, Slanoj Vodi, Čepinu, Đakovu, Slavonskoj Požegi, Slavanskom Brodu, Donjem Miholjcu i okolici, Garešničkom Brestovcu, Šeovici kod Pakraca, Radlovcu kod Orahovice, Vladislavcima, u šumi Garjevici blizu Novoselec Križa, Novoselac Križu, Sv. Ivanu Žabno, Okučanima, Daruvaru, Slatinskom Drenovcu, Križevcima, Bjelovaru, Novskoj,

²⁰⁷ Štrajk je trajao od 28. XI do 3. XII 1935. IHRPH, Radnička komora 1935, br. 1278.

²⁰⁸ Radnici su štrajkali od 10. XII—20. XII 1935. IHRPH, Radnička komora 1935, fasc. 11200—11250.

²⁰⁹ B. Janjatović, Kronologija štrajkaškog pokreta 1936, rukopis se nalazi u IHRPH. To je nastavak na kronološki pregled štrajkaškog pokreta u Hrvatskoj 1933—1935. Sve načelne primjedbe koje se odnose na taj pregled vrijede i za kronologiju za 1936. godinu. Međutim, ova je kronologija izrađena na temelju nekih drugih štampanih izvora. Od radničke štampe upotrijebljeni su *Radnik*, *Odjek*, koji su izlazili u Zagrebu, *Slobodna riječ* koja je izlazila u Osijeku, zatim *Hrvatski radnik* — organ HRS-a. U obzir su uzete i neke građanske novine — *Hrvatski rodoljub* (Zagreb) i za područje Dalmacije *Novo doba* (Split). Od štampanih izvora upotrijebljeni su i izvještaji Inspekcije rada objavljeni u *Socijalnom arhivu* (Zagreb) u brojevima 1—12 za 1936. Od arhivskih izvora upotrijebljeni su isti fondovi kao i za kronologiju štrajkova 1933—1935. Zbog toga će se i u bilješkama za štrajkove 1936. navoditi samo osnovni izvori.

Na području Jugoslavije, prema izvještajima Inspekcije rada, u toku 1936. bilo je 397 štrajkova, sa 87.700 štrajkaša (Statistički godišnjak 1937, Beograd 1938, 332). I ovi se brojevi moraju uzeti s rezervom, jer je prema tim izvještajima na području Savske banovine bilo 205 štrajkova s 35.702 štrajkaša, a na području Primorske banovine 13 s 1335 štrajkaša. B. Krekić u knjizi »Radnički štrajkovi 1936« iznosi da je na području Radničke komore Zagreb u 102 štrajka sudjelovao 18.231 radnik i namještenik, a na području splitske Radničke komore od 1. I—30. IX 1936. u dva štrajka 720 radnika. Prilog »Radnički štrajkovi 1936«, str. 2 (i str. 48). Tu nisu izneseni štrajkovi koje su vodili HRS i ORS.

Cerniku, u selu Adžamovci blizu Nove Gradiške, u šumi Suvotički lug kod Našica. Najviše su štrajkali drvodjelski radnici, pa zatim tekstilci, građevinari, kožarci, živežari itd. Od sindikalnih organizacija i te su se godine u organiziranju štrajkova najviše angažirali URSSJ-ovi savezi, ali je i HRS organizirao niz štrajkova, a ORS je te godine vodio desetak štrajkova.²¹⁰

Ofenzivni štrajkovi u toku 1936. počinju iz jednakih razloga i imaju jednake tendencije kao i štrajkovi u 1935. godini, samo što su sada mnogo brojniji i imaju više učesnika. Ofenzivne štrajkove organiziraju uglavnom URSSJ-ovi savezi. Ali i HRS, nastojeći da privuče radnike i da tako suzbije utjecaj komunista, poveo je nekoliko ofenzivnih štrajkova, u tvornicama u kojima su URSSJ-ovi savezi ranije bili sklopili kolektivne ugovore ili utanačenja, a vodio je i nekoliko štrajkova radnika koji dotada nisu bili organizirani. Osim toga, HRS se angažirao u mnogo slučajeva i u ofenzivnim štrajkovima koje su organizirali URSSJ-ovi savezi, radi onemogućavanja njihove akcije i radi pridobivanja radnika za sebe.

Od štrajkova koje su vodili URSSJ-ovi savezi bez upletanja HRS-a treba spomenuti ove: Savez drvodjelaca organizirao je 23. III 1936. štrajk šumskih radnika u šumi Vetovačka Rijeka koja je bila vlasništvo »Našičke d. d.«, a njima su se 24. III 1936. priključili radnici iz šume Kutjevačka Rijeka; tako je počelo štrajkati 1200 radnika, koji su radili za tvrtku »Našička d. d.«. Istog dana, tj. 24. III 1936, počelo je štrajkati oko 300 šumskih radnika u šumama koje su bile u vlasništvu općine Velika, zatim 78 radnika u kamenolomu Šimunović iz Vodice i oko 30 radnika u kamenolomu Viteli u Viovcu. Zatim su 30. III 1936. stupili u štrajk i poljoprivredni radnici vlastelinstva u Kutini (oko 80 radnika) i oko 100 poljoprivrednih radnika iz Pleternice. Povod su svim tim štrajkovima neriješeni radni i plaćevni odnosi i zahtjev radnika da im se povise nadnice. Poljoprivredne radnike vodio je Opći radnički strukovni savez koji je bio u sastavu URSSJ-ovih saveza.

Važnost je svih tih štrajkova u tome što su u njima sudjelovali uglavnom nekvalificirani radnici, slabo organizirani. Tako je ostvarena namjera komunista u URSSJ-ovim savezima da pokrenu i one radnike koji su dotada bili izvan sindikata i da rukovode njihovom borbom. Šumske radnike pokrenuli su u štrajk radnici koji su bili stigli u te šume iz Garjevice, gdje je već prije izbio štrajk pod vodstvom Saveza drvodjelaca. Kako je 1. IV 1936. prestala sječa šume, radnici nisu uspjeli osjetnije poboljšati svoj položaj, ali su ipak postigli neke povišice. U štrajk poljoprivrednih radnika umiješala se »Gospodarska sloga«; nju su vodili uglavnom posjednici imanja na kojima su radnici štrajkali. Kad je zbog velikog broja štrajkaša i nekih sukoba sa žandarima sreski načelnik pozvao na pregovore poslodavce, predstavnike Radničke komore i sindikalnih organizacija u Požegi, poslodavci su se odazvali u malom broju. Nisu htjeli pregovarati sa sindikalnom organizacijom tvrdeći da

²¹⁰ Isto. URSSJ-ovi savezi vodili su 92 štrajka, ORS 10, HRS 72. HRS i URSSJ 5, a za 62 štrajka nema podataka koja ih je organizacija vodila.

se sve može urediti preko »Gospodarske sloge«. Zbog svega toga poljoprivredni radnici nisu uspjeli povećati nadnice. Svi ti štrajkovi prestali su 4. IV 1936.²¹¹

Šumski radnici kod tvrtke S. H. Gutmann u Slanoj Vodi—Bokani također su preko Saveza drvodjelaca zatražili kolektivni ugovor. U štrajku, koji je počeo 20. IV a trajao do 2. VI 1936, sudjelovalo je oko 300 radnika. U toku štrajka radnici su »zabarikadirali željezničku prugu i ložionicu, sprečili da željeznička lokomotiva odveze već pre štrajka natovarene vagone«.²¹² Zbog toga tvrtka nije htjela pregovarati sa Savezom drvodjelaca, objavila je sve radnike kod Ureda za socijalno osiguranje smatrajući da je zbog takvog toka štrajka radni odnos prestao, zatražila pomoć od sreskog načelstva i da »izvoli na to upozoriti i više vlasti, te što pre preduzeti ozbiljne korake za likvidaciju neredovnog stanja, za vraćanje mira i sigurnosti za rad i privatnu svojinu«.²¹³ Usprkos takvom stavu uprave, nakon mučnih pregovora štrajk je završen povećanjem nadnica za 1—20%, a štrajkaši nisu otpušteni.²¹⁴

Savez drvodjelaca organizirao je štrajk 130 gumbarskih radnika u tvornici »Jugoslavensko industrijsko i trgovačko d. d.« s ciljem da se radnicima osigura povećanje nadnica i ukidanje akorda sklapanjem kolektivnog ugovora. Štrajk je započeo 8. V 1936. a završio 16. VI 1936, zbog toga što poslodavac nije htio priznati pravo sindikalnoj organizaciji da zastupa radnike. Nakon dugih pregovora, zbog odlučnosti radnika koji su insistirali na tome da Savez drvodjelaca bude njihov predstavnik, sklopljeno je utanačenje o reguliranju radnih i plaćevnih uvjeta, i to sa Savezom.²¹⁵

Nakon osam dana štrajka (od 29. V do 5. VI 1936) brijačko-vlasuljarski radnici u Zagrebu uspjeli su da za njih potpiše kolektivni ugovor s poslodavcima Savez brijačko-vlasuljarskih radnika. U štrajku je sudjelovalo oko 950 radnika.²¹⁶

Radnici kamenoloma u Radlovcu kod Orahovice, pod vodstvom Saveza građevinara, uspjeli su nakon dugotrajnog štrajka dobiti 5% povišice. U štrajku je sudjelovalo oko 200 radnika, koji su bili zauzeli kamenolom i sprečavali saobraćaj na industrijskoj željeznici.²¹⁷ Oko 350 pilanskih radnika tvrtke »Slaveks« u Pakracu zatražilo je putem Saveza drvodjelaca povišenje plaća. Kako time nisu ništa postigli, započeli su štrajk 5. VI 1936. Priključilo im se oko 200 šumskih radnika iste tvrtke. Pre-

²¹¹ IHRPH, Radnička komora, 1936, fasc. 3250—3300, Dopis Bunjevčević Josipa iz Slavonske Požege od 4. IV 1936, br. 3364, 3733, 3807, 5189; *Radničke novine*, 4. IV 1936.

²¹² IHRPH, Radnička komora 1936, fasc. 6241—6300 uz br. 6260, Dopis poduzeća S. H. Gutmann Radničkoj komori Zagreb od 24. IV 1936.

²¹³ Isto, br. 5053, Dopis poduzeća S. H. Gutmann d. d. Sreskom načelstvu u Podravskoj Slatini od 19. V 1936.

²¹⁴ Isto, br. 4271, 4809, 5173, 5301, 5543; *Radničke novine*, 24. IV, 1. V, 15. V, 27. VI 1936.

²¹⁵ Isto, br. 4596; *Radničke novine*, 22. V, 29. V, 27. VI 1936; *Hrvatski radnik*, 15. VIII 1936. U članku »Kako marksistički URS usrećuje hrvatske radnike« HRS-ovo vodstvo je tvrdilo da štrajk nije imao uspjeha.

²¹⁶ Isto, fasc. 5000—5100 i fasc. 8240—8300; *Radničke novine*, 6. VI 1936.

²¹⁷ Štrajk je trajao od 2. VI—23. VII 1936; IHRPH, fond Politička situacija 1936, kut. 47; Radnička komora 1936. br. 6590 i 6591; *Radnik*, 21. VIII 1936.

govori su vođeni u Zagrebu i u Pakracu. Napokon je, na intervenciju bana, došlo do potpisivanja kolektivnog ugovora i za pilanske i za šumske radnike. Posljednjim pregovorima 13. VIII 1936. u Pakracu prisustvovali su svi štrajkaši. Pilanski su radnici postigli povišice od 10, 15 i 20%, a šumski od 25%. Taj je štrajk trajao više od dva mjeseca, i radnici su jedino svojim odlučnim stavom isposlovali povećanje nadnica. Naime, po nalogu bana trebalo je štrajk likvidirati, i predstavnik Radničke komore imao je zadatak da nagovori radnike na prijedlog uprave poduzeća i Inspekcije rada.²¹⁸

U dvodnevnom štrajku, od 5. VII do 9. VII 1936, oko 600 pekarskih radnika u Zagrebu i okolici uspjelo je pod vodstvom Saveza živežara sklopiti kolektivni ugovor s poslodavcima i dobiti povećane nadnice. Tada su štrajkali gotovo svi pekarski radnici u Zagrebu, pa je taj štrajk onemogućio redovnu opskrbu grada kruhom, i to je bez sumnje pridonijelo njegovu brzom završetku.²¹⁹

Šestodnevni štrajk (od 23. IX do 29. IX 1936) u tri zagrebačke tvornice, »Iskra d. d.«, »Lim d. d.« i »Mostonga d. d.«, pod vodstvom Saveza metalaca i Općeg radničkog strukovnog saveza, imao je također ofenzivni karakter. Do štrajka 136 radnika došlo je zbog toga što poslodavci nisu htjeli sklopiti kolektivni ugovor. Nakon štrajka potpisan je kolektivni ugovor, a povećane su i nadnice.²²⁰

Radnici u tvornici čavala »Mustad d. d.« u Karlovcu postigli su štrajkom od 7. X do 14. X 1936. da u njihovo ime potpiše kolektivni ugovor Savez metalaca. U štrajku je sudjelovalo 200 radnika.²²¹

Kako se iz iznesenog vidi, ti su štrajkovi počinjali iz ekonomskih razloga, ali su neki od njih prerasli i u političke akcije, što je pokazalo reagiranje poslodavaca i žandarmerije. URSSJ-ovi savezi su pomoću njih okupljali i one radnike koji dotada nisu bili organizirani, i tako su usmjeravali njihovu borbu.

Prvi štrajk koji je HRS poveo u namjeri da suzbije utjecaj komunista među tekstilcima bio je štrajk radnika »Zagorske tvornice vunениh tkanina« u Oroslavju u kojem su sudjelovala 662 radnika. Postavljen je zahtjev za kolektivni ugovor i povećanje nadnica. Štrajkom od 13. II do 29. II 1936. HRS-u je uspjelo da sklopi kolektivni ugovor i da poništi raniji sa Savezom šivača.²²² U isto vrijeme HRS je organizirao štrajk u »Ivančici d. d.« s ciljem da se i tu potpiše kolektivni ugovor. Sudjelovalo je 275 radnika i sklopljen je također kolektivni ugovor s HRS-om, a poništen raniji sa Savezom šivača.²²³ Od 16. IV do 19. V

²¹⁸ IHRPH, Radnička komora 1936, br. 5398, 7133, 7066, 7404 i 10438; *Radnik*, 21. VIII 1936; *Radničke novine*, 19. VI, 27. VI 1936.

²¹⁹ IHRPH, Radnička komora 1936, br. 6245, 6419; *Radničke novine*, 10. VII 1936.

²²⁰ IHRPH, Radnička komora 1936, br. 8754; *Radnik*, 2. X, 9. X 1936; *Radničke novine*, 25. IX, 2. X 1936.

²²¹ IHRPH, fond Politička situacija 1936, kut. 47, Radnička komora 1936, br. 9580, 9249 i 9259; *Radnik*, 23. X 1936.

²²² IHRPH, Radnička komora, 1936, br. 2570; HRS 1936; *Socijalni arhiv*, 4—5/1936, 110.

²²³ Isto.

1936. HRS je vodio štrajk oko 760 radnika tekstilne tvornice »Preslica« u Oroslavju i sklopio kolektivni ugovor kojim je također poništen raniji sa Savezom šivača.²²⁴ Takav prodor u tekstilne tvornice u Oroslavju HRS-u je omogućio i izbor radničkih povjerenika u početku 1936. Tada su na HRS-ovoj listi izabrani povjerenici u svim tim tvornicama.²²⁵ Takva preorijentacija tekstilnih radnika u Oroslavju može se objasniti jedino utjecajem HRS-a među radnicima-seljacima, a takvi su i bili tekstilci u Oroslavju.

HRS-ovo vodstvo je takvu politiku provodilo i prema Općem radničkom savezu u skladu sa svojim koncepcijama o HRS-u kao jedinom sindikatu koji može štiti radničke interese, i to u štrajku 280 pilanskih radnika tvrtke »Nihag d. d.« u Garešničkom Brestovcu. Kako je već spomenuto, štrajkom pod vodstvom ORS-a potkraj 1935. radnici te tvrtke uspjeli su regulirati radne i plaćevne odnose. HRS je poveo štrajk 28. V 1936. s namjerom da potpiše kolektivni ugovor. To mu je uspjelo, pa je na dan svršetka štrajka 3. VIII 1936. potpisan kolektivni ugovor.²²⁶

U štrajku građevinara tvornice asfalta Antuna Resa u Zagrebu, koji je trajao od 17. III do 6. IV 1936, HRS je prvi put pokušao organizirati štrajkolomce da bi tako oslabio akciju Saveza građevinara, koji je štrajk poveo. Zbog takve aktivnosti HRS-a štrajk je ostao bez uspjeha. Oko 60 radnika bilo je stupilo u štrajk u znak protesta zbog premještanja radnika koje je bilo posljedica nedostatka posla.²²⁷ Takve su namjere HRS-a mnogo više došle do izražaja u štrajku 2300 radnika i namještenika tekstilne tvornice »Tivar d. d.« u Varaždinu. Zbog vrlo nepovoljnih materijalnih i radnih uvjeta Savez tekstilaca poveo je u toj tvornici štrajk s ciljem da se regulira stanje kolektivnim ugovorom. Međutim, u toku štrajka koji je trajao od 29. IV do 6. VI 1936, HRS je po svaku cijenu nastojao da u tvornici osnuje svoju organizaciju, a organizirao je i logor štrajkolomaca. Radnici »Tivara« pod vodstvom Saveza tekstilaca i organizacije KPJ u tvornici ipak su se oduprli HRS-u, tako da nije uspio ni uz pomoć žandarmerije uvući u tvornicu štrajkolomce. Kad svi ti pokušaji nisu imali uspjeha, HRS je samostalno počeo pregovore s upravom »Tivara«. Tako je minirao nastojanje Saveza tekstilaca, Saveza privatnih namještenika i, dakako, radnika tvornice, jer je štrajk, u vrijeme kad je HRS počeo pregovore s upravom tvornice, trajao već mjesec dana. Zbog toga je vodstvo štrajka prihvatilo pregovore s upravom tvornice, pa su u njima sudjelovali i predstavnici HRS-a u ime radnika iz logora štrajkolomaca. Štrajk je završio s uspjehom za radnike, jer su utanačenjem koje je na kraju potpisano povišene nadnice od 5—30⁰/. HRS je usprkos svojoj razbijačkoj ulozi u toku štrajka, ili upravo zbog nje, uz pomoć uprave tvornice, supotpisao uta-

²²⁴ IHRPH, HRS 1936; *Hrvatski radnik*, 1. V, 15. V, 1. VI 1936.

²²⁵ IHRPH, Radnička komora 1936, fasc. 800—900, Izvještaj M. Pintara Radničkoj komori od 10. II 1936.

²²⁶ IHRPH, HRS 1936, Radnička komora br. 4546; *Hrvatski radnik*, 1. VII, 15. VII. 1. VIII i 1. IX 1936.

²²⁷ IHRPH, Radnička komora 1936, br. 3092; *Radničke novine*, 10. IV 1936; *Hrvatski radnik*, 1. VI 1936; *Slobodna riječ*, 5. IV i 12. IV 1936.

načenje i tako uspio ući u tvornicu.²²⁸ Ipak se pri biranju radničkih povjerenika pokazalo da nije stekao neke čvršće pozicije.²²⁹

Takvu razbijačku ulogu imao je HRS i u štrajku soboslikarskih i ličilačkih radnika u Zagrebu. Taj štrajk, u kome je sudjelovalo oko 800 radnika, trajao je od 18. V do 28. V 1936. Poveo ga je HRS, ali su radnici organizirani u Savezu građevinara predložili zajedničku akciju i priključili se štrajku. To su prihvatili i radnici u HRS-u. Međutim, vodstvo HRS-a je takvo akciono jedinstvo odbilo i sklopilo ugovor s poslodavcima samo za svoje članove.²³⁰

U toku štrajka tekstilaca u »Prvoj međimurskoj tkaoni« u Čakovcu, koji je organizirao Savez tekstilaca, HRS se također angažirao na okupljanju štrajkolomaca. Tu nije imao uspjeha. Štrajk je trajao više od mjesec dana, od 5. VII do 19. VIII 1936, a sudjelovalo je oko 160 radnika. Završen je povišicom nadnica za 12,50%.²³¹ U Čakovcu je 7. VII 1936. izbio štrajk u tekstilnoj tvornici S. Neumanna, a vodio ga je Savez tekstilaca u ime 120 radnika. I tu je HRS pokušao organizirati štrajkolomce, ali bez uspjeha. Štrajk je završen 18. VIII 1936. povišenjem nadnica za 6—10%.²³²

Oko 750 stolarskih radnika u Zagrebu započelo je pod vodstvom Saveza drvodjelaca 7. VII 1936. štrajk sa zahtjevom za kolektivni ugovor i povišenje nadnica. Komunisti, koji su u Savezu drvodjelaca imali velik utjecaj, predložili su HRS-u zajedničku akciju. U početku se HRS izjasnio za suradnju, ali je, kad je trebalo formulirati zajedničke zahtjeve, 9. VII 1936. bez znanja većine radnika potpisao kolektivni ugovor i počeo skupljati štrajkolomce. Međutim, radnici pod vodstvom URSSJ-a nisu htjeli pristati na uvjete koje je HRS utanačio s poslodavcima, jer su njima bili oštećeni. »G. podban izdao je odredbu upravi policije u Zagrebu, da svom snagom spriječi sve one štrajakujuće radnike koji bi sprječavali slobodu rada onim radnicima koji pod ugovorenim uslovima sa HRS-om žele stupiti u posao. Pored toga naglasio je, da Kraljevska banska uprava — po nalogu g. podbana — čini odgovornim za smetanje slobode rada Savez drvodjelskih radnika u Zagrebu i čitavo vodstvo URS-a i da će u tom slučaju biti jedno i drugo vodstvo po upravi policije uhapšeno.«²³³ Zbog sukoba sa štrajkolomcima uhapšeno je 120 radnika, a 17 ih je predano sudu. Zbog nedostatka dokaza oni su pušteni. Nato je Savez drvodjelaca potpisao za svoje članove kolektivni ugovor 14. VII 1936, s tim što su unesene neke izmjene u HRS-ov ugovor: Kao

²²⁸ B. Janjatović, Štrajk tekstilnih radnika u »Tivaru« 1936. godine, *Putovi revolucije*, 6/1965, 55—79.

²²⁹ Izbori za radničke povjerenike održani su 11. VII 1936. Pristupilo je 1978 glasača od 2200 punopravnih birača. Za Savez tekstilaca glasalo je 1255 glasača, a za HRS 709. Savez tekstilaca dobio je 10 povjerenika, a HRS 6. *Varaždinske novosti*, 16. VII 1936.

²³⁰ IHRPH, Radnička komora 1936, br. 5050. *Radničke novine*, 29. V 1936; *Radnik*, 21. VIII 1936; *Slobodna riječ*, 29. V 1936; *Hrvatski radnik*, 1. VI 1936.

²³¹ IHRPH, Radnička komora 1936, br. 7476, 7572 i 9602; *Radničke novine*, 10. VII, 31. VII 1936; *Radnik*, 13. VIII, 27. VIII 1936.

²³² Isto i Radnička komora 1936, br. 6460 i 7755; *Hrvatski radnik*, 1. IX 1936. »Uspjeh tekstilnih radnika u Čakovcu«. U tom se članku navodi da je to bila aktivnost samo HRS-a.

²³³ IHRPH, Radnička komora, 1936, br. 6679.

industrijski pogoni priznate su i radionice s 15 radnika, radi mogućnosti plaćanja 50% nadoplate za prekovremeni rad; kolektivni je ugovor na snazi šest mjeseci, a ne tri kao što je bio zaključio HRS.²³⁴

U Dubrovniku je HRS imao iste takve namjere u štrajku pekara, koji je vodio Savez živežara. Oko 47 radnika zatražilo je povećanje nadnica. Usprkos upletanju HRS-a, Savez živežara je s uspjehom završio taj štrajk.²³⁵

HRS se upleo i u štrajk kamenolomskih radnika u Zaloci kod Ozlja, koji je vodio Savez građevinara. Radnici su zatražili reguliranje radnih i plaćevnih uvjeta, ali nisu uspjeli, djelomično i zbog uloge HRS-a.²³⁶ Građevinarski radnici u Zagrebu, pod vodstvom Saveza građevinara odnosno »Odbora za jedinstvo građevinskih radnika«, započeli su 24. VIII 1936. štrajk sa zahtjevom da se povećaju plaće i da se sklopi kolektivni ugovor. Na inicijativu komunista Savez građevinara pokušao je ostvariti jedinstvo akcije s HRS-om. Iako su radnici organizirani u HRS-u pristali na to, pa je i formiran navedeni »Odbor za jedinstvo građevinskih radnika«, još prije početka štrajka HRS-ovo je vodstvo učinilo sve da do jedinstva ne dođe. Naime, u ožujku 1936. HRS je sklopio kolektivni ugovor s građevinskim poduzetnicima, ali se poslodavci tog ugovora nisu pridržavali. Štrajk je dugo pripreman, a 15. VII 1936. održan je konstituirajući sastanak »Odbora za jedinstvo«; radnici organizirani u HRS-u odlučili su se na to kad vodstvo HRS-a nije poduzimalo ništa da se stanje izmijeni. U »Odbor za jedinstvo građevinskih radnika« ušlo je pet predstavnika iz Saveza građevinara i pet iz HRS-a. Nakon toga održano je još nekoliko skupština građevinskih radnika, i na skupštini 23. VIII 1936. odlučeno je da se povede štrajk. HRS-ovo je vodstvo, međutim, odbijalo svaku suradnju tvrdeći da je taj savez »predstavnik svih građevinskih radnika, odnosno ogromne većine građevinskih radnika i tražio da se pregovori vode samo s njima. Savez građevinskih poduzetnika usvojio je zahtjeve HRS-a i nije htio da pregovara s potpisanim savezom« (tj. sa Savezom građevinara).²³⁷ »Na intervenciju podbana došlo je do pregovora, ali poslodavci nisu pristajali na prijedloge radnika o povišenju nadnica, odnosno o minimalnoj nadnici od 4,50 dinara na sat. Zbog toga na skupštini u nedjelju 27. IX, radnici koji su se okupljali u Ursu i Hrsu odlučili su da se pod uslovima koje im poslodavci nude ne vraćaju na posao. Radi toga su u ponedjeljak 28. IX mnogi funkcioneri, istaknuti članovi pa i mnogi obični radnici potpisana saveza (Saveza građevinara) i Hrsa bez ikakvog povoda, bez ikakvog uzroka i bez ikakvog oslonca u zakonskim propisima, hapšeni u masama.«²³⁸ Toga su dana »radnici koji su organizovani u Hrsu djelomično danas počeli biti štrajkolomci po nalogu svog vod-

²³⁴ Isto, fasc. 6500—6580, Izvještaj S. Komeričkog od 14. VII 1936, br. 7961; *Radničke novine*, 10. VII, 17. VII 1936; *Radnik*, 13. VII 1936.

²³⁵ Taj je štrajk trajao od 10. VII do 20. VII 1936; *Radničke novine*, 17. VII, 24. VII 1936; *Novo doba*, 10. VII, 13. VII, 15. VII, 22. VII 1936; *Hrvatski radnik*, 15. VIII 1936.

²³⁶ Štrajk je započeo 4. VIII 1936. Nema podataka kad je završen. *Radnik*, 27. VIII 1936 i Radnička komora 1936, br. 8622.

²³⁷ IHRPH, Radnička komora 1936, br. 9001, Prijepis predstavke Saveza građevinara od 28. IX 1936. šefu socijalnog odsjeka banske uprave inspektoru Schmidtu.

²³⁸ Isto.

stva«. ²³⁹ Iz HRS-a su isključeni radnici koji su bili članovi »Odbora za jedinstvo«, a HRS je potpisao kolektivni ugovor mimo Saveza građevinara. Tako su radnici, organizirani u Savezu građevinara, bili prisiljeni da pristanu i na taj ugovor, iako je bio dosta nepovoljan. U toku štrajka priključilo se i 2000 gradskih radnika, pa je tako sve do 1. X 1936, kad je štrajk završen, u Zagrebu štrajkalo oko 8000 radnika. Za prehranu radnika i Savez građevinara i HRS organizirali su štrajkašku kuhinju, a pomagali su ih radnici Zagreba i okolnih mjesta. ²⁴⁰

Takav stav imalo je vodstvo HRS-a i u štrajku radnika rafinerije »Schell d. d.« u Capragu. Štrajk je poveo Savez građevinara 9. IX 1936. i postavio zahtjev za povišenje nadnica i kolektivni ugovor. U toku štrajka pokušao je i HRS utjecati na radnike pa je prisustvovao završnim pregovorima i supotpisao je kolektivni ugovor. Međutim, zbog štrajkolomaca i sukoba sa žandarima štrajk nije završio najpovoljnije za radnike — oni koji su imali 3,50 dinara dobili su povišicu od 0,50 dinara, a svi ostali 0,25 dinara na sat. ²⁴¹ U štrajku tramvajskih radnika u Zagrebu od 11. X do 20. X 1936. HRS-ovo je vodstvo također odbilo suradnju s URSSJ-ovom podružnicom Saveza tramvajskih i općinskih namještenika, iako je ona postojala u tom poduzeću. U štrajku je sudjelovalo 530 radnika i namještenika. HRS je sklopio utanačenje s upravom Gradske štedionice, koja je bila vlasnik Zagrebačkog električnog tramvaja. Tim utanačenjem nisu bila riješena sva sporna pitanja. Takav rezultat bio je posljedica postupka vodstva HRS-a, koje je dopustilo da umjesto tramvaja saobraćaju gradski autobusi (iako su radnici i tu bili spremni za štrajk), čime je štrajk tramvajskog osoblja izgubio na težini. ²⁴²

Te su tendencije vodstva HRS-a jasno pokazale njegovo odbijanje bilo kakve suradnje s komunistima i s drugim grupacijama u sindikalnom

²³⁹ Isto, br. 8954, Izvještaj Franje Stipana od 28. IX 1936.

²⁴⁰ U »Odbor za jedinstvo« ušli su u ime Saveza građevinara Blaž Valjin, Ivan Majerhold, Đuro Brodarić, Drago Kokelj i Stanko Ostojić, a iz HRS-a Janko Zrinščak, Stjepan Zore, Drago Šrbud, Drago Kovačić i Franjo Krosel. (IHRPH, Savez građevinarskih radnika Jugoslavije, 32, 1936, »Zapisnik konferencije delegata HRS sekcija građevinara i SGR održane dne 15. o. mj.«, *Radnička komora*, 1936, br. 7682, 7724, 7953, 7955, 8989, 9022; KI/220/5 i 220/15 Letak HRS-a [nedatiran] i Letak Tarifne komisije građevinarskih radnika i Odbora za jedinstvo građevinarskih radnika od 25. VIII 1936; *Radnik*, 27. VIII, 4. IX, 11. IX, 18. IX, 25. IX, 16. IX 1936; *Radničke novine*, 28. VIII, 4. IX, 11. IX, 18. IX, 25. IX, 2. X 1936; *Hrvatski radnik*, 1. IX, 15. IX, 1. X i 15. XI 1936.)

²⁴¹ IHRPH, fond Politička situacija 1936, kut. 47, *Radnička komora* 1936, br. 8563; *Hrvatski radnik*, 15. XI 1936. O sukobu sa žandarima Vj. Kranjec piše *Radničkoj komori* 24. IX 1936, br. 8563. »Da bi poduzeće zaštitilo slobodu rada radnicima koji su se na posao vratili, naručilo je oko 35 žandarma i trojicu ili četvoricu policajaca iz Siska. Na 22. ujutro stiglo je na kolodvor u Capragu 2 vagona nekakvih kanti (limenih kutija) koje je poduzeće htjelo iskrcati i uvesti u tvornicu. Na taj posao uputilo se je 5 radnika i dvojica kola. Radnici štrajkaši kad su to vidjeli navalili su na štrajkolomce. Žandarmi su stali u njihovu obranu i tako je došlo do gužve u kojoj su povrijeđene dvije žene: jedna bajunetom u grudi, a druga kundakom na nadlaktici. U zadnji momenat, kad je sve prijetilo da žandarmi upotrebe vatreno oružje, intervenirao je policijski činovnik iz Siska i obustavio istovarivanje vagona, našto su se radnici povukli.«

²⁴² IHRPH, Sindikati 1936, fasc. ZET; *Hrvatski radnik*, 15. X, 1. XI 1936. (U tim se člancima ističe da je štrajk bio uspješan.) *Radničke novine*, 17. X, 23. X 1936; *Radnik*, 16. X, 23. X, 30. X 1936; *Radnički glasnik*, 31. X 1936.

pokretu. Dakako da su od toga najviše štete imali samo radnici, jer su poslodavci lakše mogli provoditi svoju tarifnu politiku kad je HRS-ovo vodstvo u borbi s URSSJ-ovim savezima pristajalo i na njihove uvjete. Nastupajući s politikom jedinstva radnika i seljaka i isticanjem nacionalnog prava hrvatskih radnika kao dijela hrvatskog naroda HRS je, uz praktičnu pomoć HSS-a, uspio u nekim mjestima i nekim štrajkovima steći utjecaj na radnike.

I HRS je u toku 1936. vodio neke samostalne ofenzivne štrajkove, a najviše se angažirao na štrajkovima građevinskih radnika, koji su uglavnom bili radnici-seljaci. Vodio je i štrajkove u drugim strukama, u prvom redu tekstilaca, koji su također pripadali kategoriji radnika-seljaka. Od ofenzivnih štrajkova pod HRS-ovim vodstvom treba spomenuti one u kojima je štrajkao veći broj radnika. Takav je bio štrajk ciglarskih radnika kod tvrtke A. Müller u Zagrebu, u kojem je sudjelovalo 235 radnika, a njima su se pridružili radnici ciglane Vidoni u Klari kraj Zagreba, ciglane Maisatz u Štefanovcu, ciglane Peška u Soblincu i ciglane Predović u Vrbovcu,²⁴³ zatim štrajk oko 300 klesarskih radnika u Zagrebu, štrajk oko 400 radnika tvornice cementa »Croatia d. d.« u Podsusedu, štrajk oko 140 građevinskih radnika u Koprivnici, štrajk ciglarskih radnika osječkih ciglana, štrajk radnika na gradnji ceste Selce—Novi u Novom, štrajk građevinskih radnika u Sisku, štrajk 130 građevinara u Karlovcu, u kamenolomu Gotalovec, u kamenolomu u Bliskom Dolu itd.²⁴⁴

U toku 1936. HRS je vodio još ove štrajkove tekstilnih radnika: u »Krapinskoj tekstilnoj industriji d. d.«, u tvornici »Setelani« u Samoboru, u tvornici Antuna Belajca u Zagrebu, u kudjeljari u Vukovaru, u »Domaćoj tvornici rublja«, »Zagrebačkoj manipulaciji rublja« i »Radioni Vilka« u Zagrebu, štrajk konfekcijsko-krojačkih radnika u Bjelovaru itd. Svi su ti štrajkovi i građevinara i tekstilaca započeli sa zahtjevom da se sklope kolektivni ugovori, a završavali su s više ili manje uspjeha.²⁴⁵

Usprkos upornom odbijanju vodstva HRS-a da se stvori jedinstvo akcije sa URSSJ-ovim savezima, komunistima je ipak u nekim slučajevima uspjelo da u štrajku zajednički istupe radnici organizirani u HRS-u i oni organizirani u URSSJ-u. Istina, to je bilo samo u pet slučajeva, ali ti štrajkovi imaju posebno značenje jer je u njima sudjelovalo i po nekoliko stotina radnika, pa su zbog takve masovnosti djelovali i na ostale radnike. Prvi je od njih izbio u Slavonskom Brodu, gdje su od 15. VI do 27. VI 1936. štrajkali svi građevinski radnici. Nakon štrajka radnici

²⁴³ Štrajk na ciglani Müller trajao je od 11. V do 14. V 1936, na ciglani Vidoni od 12. V do 6. VI 1936, na ciglani Maisatz od 12. V do 1. VI, na ciglani Peška od 13. V do 1. VI 1936, i na ciglani Predović od 14. V do 17. V 1936, *Radničke novine*, 6. VI 1936, *Hrvatski radnik*, 15. V, 1. VI 1936; IHRPH, HRS 1936, i fond Politička situacija 1936, kut. 47.

²⁴⁴ *Hrvatski radnik*, 15. VI, 1. VII, 15. VII, 1. VIII, 15. VIII, 15. IX i 15. X 1936; *Slobodna riječ* 10. VII 1936; IHRPH, HRS 1936; Radnička komora 1936, br. 5459. V-I-B Štrajkovi, 1936. Datumi trajanja ovih štrajkova nalaze se u spomenutoj kronologiji.

²⁴⁵ IHRPH, HRS, 1936; Radnička komora 1936, br. 6104; *Slobodna riječ*, 12. VI i 26. VI 1936; *Hrvatski radnik*, 1. VII, 15. VII, 1. IX, 15. IX, 15. XI 1936; *Radnik*, 4. IX 1936.

su dobili povišicu od 1 dinara na sat, a kolektivni ugovor potpisali su i HRS i Savez građevinara. Ta je jedinstvena akcija omogućila da se nadnice radnika, nakon štrajka, kreću od 3—5,50 dinara na sat, što je bio velik uspjeh. HRS-ovo vodstvo ni tu nije bilo za suradnju, ali je nije moglo spriječiti zbog jedinstva radnika.²⁴⁶ Obalski radnici u Sisku uspjeli su u štrajku od 28. VII do 3. VIII 1936, pod vodstvom Saveza građevinara, HRS-a i ORS-a, povećati svoje nadnice za 25⁰/. U štrajku je sudjelovalo oko 280 radnika, a zbog jedinstvenog vodstva štrajkaše su pomagali i ostali radnici u Sisku, pa i seljaci.²⁴⁷ U štrajku 420 bravarških radnika obrtnih i industrijskih poduzeća u Zagrebu, koji je trajao od 3. VIII do 25. VIII 1936, došlo je do jedinstva akcije radnika organiziranih u Savezu metalaca i u HRS-u. To im je omogućilo sklapanje kolektivnog ugovora sa svim poslodavcima.²⁴⁸ Radnici u tvornici šešira i tuljaca u Galdovu kraj Siska štrajkali su od 1. IX do 6. X 1936. radi sklapanja kolektivnog ugovora. U tom štrajku došlo je do jedinstva akcije Saveza tekstilaca i HRS-a, koji su za 160 radnika te tvornice, na kraju jednomjesečnog štrajka, sklopili kolektivni ugovor s povišicom nadnica od 15—20⁰/. Štrajkaše su pomagali seljaci iz okolnih sela putem »Gospodarske sloge«.²⁴⁹ Posljednja jedinstvena akcija radnika učlanjenih u Savez tekstilaca i u HRS bila je u štrajku krojačko-konfekcijskih radnika u Zagrebu. Od 8. IX do 24. IX 1936. štrajkalo je oko 800 radnika. Nakon štrajka potpisan je kolektivni ugovor za sve radnike.²⁵⁰ Ali do jedinstva akcije u svim tim štrajkovima dolazilo je isključivo zbog insistiranja samih radnika organiziranih u HRS-u. HRS-ovo vodstvo pokazalo je svoj negativan stav prema jedinstvu akcije pišući u *Hrvatskom radniku* o tim štrajkovima kao o samo HRS-ovim istupima. U toku 1936. i URSSJ-ovi savezi i HRS organizirali su nekoliko protestnih štrajkova zbog šikaniranja radnika, zbog otpuštanja nekih radnika ili radničkih povjerenika i sindikalnih funkcionera. Svi su ti štrajkovi trajali uglavnom vrlo kratko, a završavali su s više ili manje uspjeha, koji je ovisio o broju radnika u štrajku i o snazi sindikalne organizacije. Takav je bio štrajk tekstilaca u tvornici »Tivar« u Varaždinu. Izbio je 10. II 1936. zbog primanja u posao jednog omraženog majstora. Uprava tvornice otpustila je tog majstora i radnici su istog dana

²⁴⁶ IHRPH, Radnička komora 1936, br. 6491; *Radničke novine*, 3. VII 1936; *Hrvatski radnik*, 1. VII, 15. VII 1936. (kažu da je štrajk poveo samo HRS).

²⁴⁷ *Radnik*, 21. VIII 1936. »Štrajk obalskih radnika u Sisku«.

²⁴⁸ IHRPH, Radnička komora 1936, br. 7259; *Radničke novine*, 14. VIII, 21. VIII, 28. VIII 1936; *Hrvatski radnik*, 15. VIII i 15. IX 1936. (ističu, da je to bila akcija isključivo HRS-a). U *Radničkim novinama* 28. VIII 1936. u članku »Štrajk metalčkih radnika u Zagrebu uspješno završen« opisuje se suradnja s HRS-om: »U ovaj štrajk upleo se i HRS. Da se ionako teška situacija ne komplicira, još i otvaranjem borbe među samim radnicima, ma da HRS među metalcima ništa ne znači, stvoren je sporazum o nenapadanju za cijelo vrijeme borbe. Tako je došlo do toga da je kolektivni ugovor, kojim je likvidiran ovaj štrajk potpisao i HRS.« Ovdje treba reći da je ova ocjena o suradnji izašla u *Radničkim novinama*, koje su, kako je već rečeno, bile pod utjecajem socijalista, pa je došla do izražaja netrpeljivost prema HRS-u.

²⁴⁹ IHRPH, fond Politička situacija, 1936, kut. 47, Radnička komora 1936, br. 8183, 9052, 10438; *Radnik*, 11. IX, 18. IX, 2. X, 16. X 1936; *Hrvatski radnik*, 1. X, 15. XI 1936.

²⁵⁰ IHRPH, Radnička komora 1936, br. 8233, 9441, HRS 1936; *Radnik*, 11. IX, 18. IX, 25. IX, 2. X 1936; *Radničke novine*, 18. IX, 25. IX 1936; *Hrvatski radnik*, 1. X 1936. (i o ovom štrajku pišu kao isključivo o HRS-ovom).

po podne nastavili rad.²⁵¹ Akciju »Tivarovih« radnika vodio je Savez tekstilaca. Taj je savez poveo sličan štrajk u kemičkoj čistionici i bojadisaonici »Valet Express« u Zagrebu od 2. III do 10. III 1936. Tada je štrajkalo 47 radnika zbog otpuštanja dvojice radnika i nepoštivanja prije sklopljenog utanačenja. Rezultat štrajka bilo je povišenje nadnica, ali otpušteni nisu bili primljeni natrag u posao.²⁵² Građevinski radnici na izgradnji doma Radničke komore u Zagrebu štrajkali su od 3. IV do 6. IV 1936. zbog otpuštanja jednog radnika. Tu je akciju vodio Savez građevinara, i otpušteni je radnik primljen nakon pregovora predstavnika Saveza s poslodavcima.²⁵³

Djelomičan štrajk tekstilnih radnika u tvornici »Tivar« izbio je 23. IV 1936. u konfekciji zbog spora radnika s tehničkim upraviteljem. Tu je akciju također vodio Savez tekstilaca. Uprava je pozvala policiju u tvornicu i jedan od sindikalnih funkcionera iz tvornice bio je uhapšen. Radnici su se sutradan vratili na posao nakon utanačenja po kojem se uprava obvezala da nitko od štrajkaša neće biti otpušten, a pregovori o spornim pitanjima bili su nastavljeni između predstavnika radnika — Saveza tekstilaca i uprave.²⁵⁴

Kod tvrtke »Jadran«, veletrgovine papira i pisarničkih potrepština u Zagrebu, 26 radnika je štrajkalo od 5. V do 6. V 1936. zbog otpuštanja nekih radnika, koji su dobili otkaz jer su se učlanili u Opći radnički strukovni savez (u sklopu URSSJ-a). Rezultat štrajka bilo je primanje otpuštenih na posao, pa je tako još jedna štrajkaška akcija, povedena u znak solidarnosti, uspjela.²⁵⁵

Ciglarski radnici u Lepoglavi štrajkali su od 15. VI do 10. VII 1936. u znak solidarnosti: zbog toga što je poslodavac otpustio neke radnike koji su bili organizirani u Savezu građevinara, a ne u HRS-u. Radnici su ujedno zahtijevali povišenje nadnica. Rezultat štrajka bilo je povišenje nadnica za 17⁰/₀, ali je sreski načelnik naredio predstavniku Saveza građevinara da ode iz mjesta. Tako taj štrajk nije uspio u obrani prava na sindikalnu organizaciju, jer su se u to umiješali predstavnici vlasti.²⁵⁶ Po dužini trajanja ističe se štrajk 86 radnika u poduzeću za izradu zlatne i srebrne robe Griesbach i Knauss u Zagrebu; započeo je u znak protesta zbog stavljanja na neodređeni dopust nekih funkcionera u sekcijском odboru Saveza metalaca, u kojem je KP imala utjecaja. Trajao je od 6. VII do 4. VIII 1936. U toku štrajka radnici su postavili zahtjev da se sklopi kolektivni ugovor. Bila je organizirana i štrajkaška kuhinja. Štrajk je završen povišenjem nadnica.²⁵⁷

²⁵¹ *Radničke novine*, 21. II 1936.

²⁵² IHRPH, Radnička komora 1936, br. 2520, 2519, 5614; *Radničke novine*, 6. III, 27. III 1936; *Socijalni arhiv*, 4—5/1936, 110—111. U svim tim izvorima datumi se počerka i završetka štrajka razlikuju. Ovaj datum uzet je iz Radničke komore br. 5614.

²⁵³ IHRPH, Radnička komora 1936, br. 5182. Tada je otpušten Ivan Majerhold zbog toga što je protestirao kad je poduzeće dalo otkaz osmorici radnika na kraju tjedna.

²⁵⁴ IHRPH, Radnička komora 1936, br. 4170, 5559. Ovaj je štrajk bio uvod u štrajk, koji je započeo 29. IV 1936, a trajao do 6. VI 1936, o čemu je već bilo govora.

²⁵⁵ Isto, br. 4671, 4484, 7961; *Radničke novine*, 22. V 1936.

²⁵⁶ U štrajku je sudjelovalo 45 radnika. Isto, br. 7771, 6474, 5950, 7866, 10438.

²⁵⁷ Isto, br. 6256, 6425, 6734, 8742; IHRPH, KI/220; *Radničke novine*, 10. VII, 17. VII, 24. VII, 28. VIII, 11. IX 1936; *Radnik*, 21. VIII 1936.

Od 27. VII do 7. VIII 1936. štrajkali su radnici u kamenolomu Davida Picka u Siraču zbog otpuštanja radnika i zbog toga što ih je poslovođa iskorištavao. Akciju oko 70 radnika vodio je Savez građevinara, a završena je sporazumom po kojem su uređeni radni odnosi.²⁵⁸

Oko 20 radnika u tvornici kože Janka Rukljača u Poznanovcu započeli su 28. VIII 1936. štrajk zbog otpuštanja svih radnika koji su bili organizirani u Savezu kožaraca, a ne HRS-u kako je tražio poslodavac. Taj je štrajk trajao nekoliko tjedana, ali zbog pojave štrajkolomaca nije imao uspjeha.²⁵⁹

Savez tekstilaca organizirao je štrajk 17 radnica u tvornici maramica Aleksandra Angelija u Zagrebu zbog otpuštanja tri radnice. Štrajk je trajao od 26. X do 11. XI 1936, a rezultat je bio primanje u posao samo jedne od tih radnica.²⁶⁰

HRS je organizirao štrajk solidarnosti oko 25 radnika u tvornici užarske robe i kokosovih ćilima Josipa Balkovića u Zagrebu. Vlasnik je otpustio jednog radnika, i radnici su tražili da ga primi natrag na posao. Štrajk je trajao od 4. V do 19. V 1936, ali nije imao pravog rezultata jer je otpušteni radnik našao posao na drugom mjestu.²⁶¹ Rudari u Hrašćini započeli su štrajk zbog otpuštanja 24 radnika, također pod vodstvom HRS-a. Postigli su da u posao budu ponovo primljeni otpušteni.²⁶² Od 20. VII do 4. VIII 1936. trajao je djelomičan štrajk u osječkoj svilani zbog otpuštanja radnika organiziranih u HRS-u. Nakon štrajka sklopljen je kolektivni ugovor po kojem je HRS priznat kao organizacija radnika u svilani.²⁶³ Radnici mlina i pilane na biskupskom dobru u Đakovu isposlovali su štrajkom pod vodstvom HRS-a da se primi u posao jedan otpušteni radnik.²⁶⁴ Tekstilci u tvornici Antuna Belajca štrajkali su od 7. X do 9. X 1936. zbog otpuštanja jednog radnika, ali bez uspjeha. U štrajku je sudjelovalo oko 150 radnika organiziranih u HRS-u.²⁶⁵ Dva dana trajao je i štrajk šumskih radnika tvrtke Filipa Deutscha sinovi u Lekeniku u znak protesta što su na posao primljeni Slovenci. Na kraju je HRS sklopio kolektivni ugovor kojim je određeno što će raditi domaći, a što strani radnici.²⁶⁶ Tridesetog srpnja 1936. HRS je organizirao dvosatni protestni štrajk u tvornici četaka »Sila«, rafineriji ulja »Ipoil«, tvornici koža, »Lanenoj industriji d. d.«, mlinovima Engelhert i Mautner, u šećerani, tvornici sapuna »Schicht« u Osijeku zbog odbijanja uprave tvornice svile da pregovara sa svojim radnicima. O rezultatima štrajka nema podataka.²⁶⁷ U »Domaćoj tvornici

²⁵⁸ IHRPH, Radnička komora, br. 8619; *Socijalni arhiv*, 8—9/1936, 270.

²⁵⁹ Isto, br. 7936, 8649, 8836, 9438; *Radnik*, 18. IX 1936.

²⁶⁰ Isto, br. 9774 i 10488.

²⁶¹ *Socijalni arhiv*, 5/1936, 227; *Hrvatski radnik*, 15. V, 1. VI 1936.

²⁶² *Hrvatski radnik*, 15. VIII 1936. Štrajk 200 radnika započeo je 20. VII 1936. Nema podataka kad je završen.

²⁶³ *Socijalni arhiv*, 8—9/1936, 270; *Slobodna riječ*, 24. VII 1936; *Hrvatski radnik*, 15. IX 1936.

²⁶⁴ Štrajk započeo 29. VII 1936, a nema podataka o njegovu završetku. *Hrvatski radnik*, 15. VII 1936.

²⁶⁵ IHRPH, fond Politička situacija 1936, kut. 47; *Socijalni arhiv*, 10—12/1936, 317; *Hrvatski radnik*, 15. X 1936.

²⁶⁶ Štrajk je trajao od 14. X do 16. X 1936. IHRPH, fond Politička situacija 1936, kut. 47; HRS, 1936.

²⁶⁷ *Socijalni arhiv*, 8—9/1936, 270; *Hrvatski radnik*, 15. IX 1936.

predenja i tkanja pamuka d. d.« u Dugoj Resi, pod vodstvom HRS-a, štrajkalo je 3600 radnika od 25. XI do 27. XI 1936. zbog otpuštanja radničkog povjerenika. Nema podataka o tome je li štrajk imao uspjeha.²⁶⁸

Prema tome, štrajkaški je pokret u toku 1936. zahvatio gotovo sve struke radnika, sve privredne grane, što upućuje na težak ekonomski položaj radnika. Iako su štrajkovi uglavnom izbijali zbog ekonomskih uzroka, u nekim su slučajevima prerastali u političke. Obilježje političke borbe imali su i štrajkovi solidarnosti, kojih je također te godine bilo najviše od proglašenja diktature — od 1929. Brojnost štrajkova i masovnost njihovih učesnika dala je štrajkaškom pokretu obilježje nezadovoljstva i stanovitog otpora prema ekonomsko-društvenom uređenju. Sindikalne organizacije, koje su štrajkove većinom vodile, imale su, međutim, različite ciljeve. Dok su URSSJ-ovi savezi uglavnom pod utjecajem KP pokušavali ostvariti akciono jedinstvo svih radnika, organiziranih u različitim sindikatima i neorganiziranih, i tako za sve isposlovati bolje radne i materijalne uvjete, HRS-ovo je vodstvo odbijalo bilo kakav oblik suradnje nastojeći okupiti radnike na svom programu i tako otupiti i odgoditi klasnu borbu. Te dvije fronte sukobljavale su se u toku štrajkova, što je samo slabilo akcije radničke klase. URSSJ-ovi su savezi organizirali veći broj štrajkova svih vrsta i sa više učesnika nego HRS, pa to pokazuje i njihovu snagu i utjecaj na radnike. HRS je, potpomognut od HSS-a, uspio u toku štrajkova okupiti stanovit broj radnika, i to uglavnom radnike-seljake.

Gledajući u cjelini štrajkaški pokret u tom razdoblju, može se reći da se on razvijao, osim u vezi s ekonomsko-političkom situacijom, i s jačanjem komunističkih pozicija u URSSJ-ovim savezima. Iako ga je uvjetovala ekonomska i politička situacija u Jugoslaviji uopće i u Hrvatskoj posebno, a to znači da je većina štrajkova nastala kao odraz te situacije, ipak je prerastanje URSSJ-ovih saveza kao socijalističkih sindikata u klasno-borbene organizacije radničke klase — što je bilo rezultat jačanja utjecaja KP u njima — dalo tom pokretu posebno značenje, jer su većinu štrajkaških akcija organizirali upravo URSSJ-ovi savezi. U štrajkovima je rastao njihov utjecaj među radnicima, rastao je dakle i utjecaj KP. Istina, do štrajkova je dolazilo zbog nepovoljnog ekonomskog položaja radnika, zbog skučavanja radničkih prava kao što je pravo na organizaciju i dr., ali su ih komunisti i njihovi simpatizeri u URSSJ-ovim savezima, organiziranjem određenih akcija, donekle usmjeravali tako da je taj pokret dobivao politička obilježja. Dakako da je to ovisilo o konkretnoj situaciji u svakom pojedinom štrajku, i da je rezultiralo različitim uspjehom štrajkova. Upravo u štrajkovima dolazila je do izražaja i prevaga komunista nad socijalistima u URSSJ-u, jer su većinu organizirali oni savezi URSSJ-a u kojima su komunisti imali čvršće pozicije. Nastupanje Hrvatskog radničkog saveza u štrajkovima u toku 1936. otežavalo je jedinstvo akcije za koje su se zalagali komunisti, ali ga nije i razbilo. U štrajkaškom pokretu najbolje su se vidjeli odnosi među pojedinim sindikalnim organizacijama, njihova snaga i utjecaj na radnike.

²⁶⁸ IHRPH, fond Politička situacija 1936, kut. 47; *Hrvatski radnik*, 28. XI 1936.

Sindikalni pokret i u razdoblju 1933—1936. otkriva nastojanja političkih grupacija i stranaka u radničkom pokretu i izvan njega za pridobivanje radnika i usmjeravanje njihove aktivnosti. To je dovelo do razjedinjenosti i razdrobljenosti pokreta. URSSJ i ORS bili su pod utjecajem socijalista, ali je URSSJ postepeno, upravo u ovom razdoblju, prerastao u sindikalnu organizaciju pod utjecajem Komunističke partije; HRS je djelovao kao ekspozitura tada opozicione građanske stranke — Hrvatske seljačke stranke; RSS je svoju aktivnost temeljio na klerikalnim shvaćanjima; JNRS su bili poslodavački sindikati, JUGORAS režimska sindikalna organizacija. Ta raznorodnost utjecaja na sindikate odredila je i njihovo djelovanje, a došla je do izražaja u snazi svake od tih organizacija, odnosno u okupljanju radnika u njima. Najveći su utjecaj imali i najaktivniji bili URSSJ-ovi savezi. Ali ni unutar njih nije postojalo jedinstvo gledišta ni akcije sve do pretkraj ovog razdoblja. Socijalisti su sindikate smatrali strukovnim radničkim udruženjima kojima je jedina svrha ekonomska zaštita radnika, pa su i nastojali da njihovu aktivnost svedu na traženje ekonomskih i socijalnih olakšica, i to samo legalno, i prema tome neradikalno. Ponekad su doduše, kako nisu imali stranke, putem sindikalnih foruma provodili i neke čisto političke akcije, ali ipak samo u okviru zakonskih mogućnosti. Komunisti su naprotiv, polazeći od toga da su sindikati ekonomska udruženja radnika, nastojali da se pomoću sindikalnih akcija ostvari najprije jedinstvena fronta proletarijata, a kasnije i cijelog naroda. Socijalisti su dakle htjeli mirno djelovanje u zakonom dopuštenim granicama, a komunisti su sindikalni rad shvaćali kao bazu za širu političku aktivnost. Pri tom komunisti nisu zanemarivali čisto sindikalne oblike djelovanja, tj. svakodnevni rad na zaštiti ekonomskih i radnih interesa radnika. Međutim, kako je KP nakon zabrane Nezavisnih sindikata bila ostala bez svojih sindikalnih organizacija, morala je u sindikalnom pokretu rješavati dva osnovna problema: ulazak svojih članova i simpatizera u druge sindikalne organizacije, a zatim usmjeravanje njihove aktivnosti u smislu pokretanja radničke borbe pomoću sindikalnih akcija. KP se još prije tog razdoblja bila odlučila da uđe u socijalistički orijentirani URSSJ, i sada je trebalo da riješi pitanje održanja i jačanja svog položaja u njemu. Zbog otpora socijalista, koji je prešao granice ideološke rasprave, a dobio karakteristike pravog političkog razračunavanja, rješavanje tih pitanja nije bilo jednostavno i odvijalo se postepeno. Kako su komunisti bili u ilegalnosti, dakle ih je vlast progonila, ostalim poteškoćama pridružio se i problem njihova legalnog djelovanja u sindikatima. Osim toga, rukovodstvo KP bilo je u inozemstvu i primalo instrukcije Kominterne, pa je često donosilo direktive koje se nisu mogle ili su se teško mogle primijeniti u svakodnevnom radu. Komunisti su dakle u svom radu imali poteškoća ne samo zbog političkih prilika u zemlji i svoje situacije u sindikalnom pokretu, nego i zbog stanja u samoj Komunističkoj partiji.

Osnovna ideja Komunističke partije o jedinstvu proletarijata ostvarenom putem akcionog i organizacionog sindikalnog jedinstva nije se mogla provesti na razini sindikalnih foruma ne samo zbog socijalista nego i

zbog toga što su ostale sindikalne organizacije, a od njih je najznačajniji bio HRS, odbijale svaki pokušaj organizacionog jedinstva. Razlozi za to bili su u različitim ciljevima koje su tim sindikatima namijenili njihovi osnivači, odnosno političke stranke koje su iza njih stajale. Zbog toga i nije realizirano jedinstvo, već se naprotiv, na nivou viših sindikalnih foruma vodila politička borba koja se dakako odrazila u svakodnevnim akcijama. HRS-ovo je vodstvo nastojalo okupiti radnike oko programa Hrvatske seljačke stranke radi otupljivanja klasne borbe, pa je zbog toga i nametnulo tom savezu ulogu radničke organizacije u okviru HSS-a, iako to nije uvijek i priznavalo. Aktivnost saveza pokazala je te njegove namjere, ali se događalo da su radnici organizirani u HRS-u pristajali na jedinstvo akcije s komunistima, odnosno URSSJ-ovim savezima, pa se akciono jedinstvo tih sindikata u nekim slučajevima ipak ostvarilo.

Ostale sindikalne organizacije na području Hrvatske nisu imale, bar ne u cijelom tom razdoblju, neku značajniju ulogu, ali su otežavale ostvarenje jedinstva proleterijata i pridonosile rascjepkanosti sindikalnog pokreta, što je slabilo njegovu snagu kao cjeline.

KP je ipak uspjela zauzeti pozicije u URSSJ-ovim savezima, i to ne samo u podružnicama nego i u višim forumima, sve do Pokrajinske uprave. Tako su komunisti postali kreatori politike tih organizacija na području Hrvatske, s izuzetkom Dalmacije. Postepeno jačanje utjecaja komunista i njihovih simpatizera omogućio je njihov svakodnevni rad s radnicima, a to je najbolje došlo do izražaja u pokretanju štrajkova. Nepovoljan ekonomski položaj radnika, teški radni uvjeti i postupak poslodavaca koji su sprečavali organiziranje radnika bili su osnova za pokretanje štrajkova. Iako su, upravo zbog spomenutih uvjeta, radnici u Hrvatskoj bili relativno slabo sindikalno organizirani, u štrajkovima se pokazala prava snaga sindikalnih organizacija, u prvom redu URSSJ-a koji je pokrenuo najviše tih akcija. Ujedno je u njima došla do izražaja i prevaga komunista u URSSJ-u, jer su većinu akcija vodili savezi u kojima su komunisti imali čvršće pozicije. Tako su sindikalne organizacije sve više poprimale ulogu i karakter političkih organizacija.²⁶⁹

---

²⁶⁹ Rezime ovog rada, na engleskom jeziku, objavljen je na kraju prvog dijela (*Časopis za suvremenu povijest*, 1—2/1969, 53—54).